

SENECA

MUTLU YAŞAM ÜZERİNE
~
YAŞAMIN KISALIĞI
ÜZERİNE

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN: C. CENGİZ ÇEVİK

Seneca (MÖ 4'e doğru-MS 65): Devlet adamı ve filozofluğunun yanı sıra Roma tarihinin en önemli söylev ustalarından ve tragedya yazarlarından biridir. Babasının bir siyaset adamı ve hatip olarak yetiştirmek istediği Seneca, bir süre devlet işleriyle uğraştı ve sonunda kendisini en sevdiği işe, yani felsefeye adanmış. Stoacı öğretileri içeren çok sayıda düşünce metni, mektup ve tragedya yazdı. Mutlu Yaşam Üzerine ve Yaşamın Kısıklığı Üzerine'de Seneca doğaya uyumlu yaşama mecburiyetini çeşitli açılardan ve yaşadığı dönemden örnekler vererek ele alır. İlham verici bu iki metin, Stoacılığın Roma döneminde nasıl bir yaşam anlayışını salık verdiğine dair soruların yanıtlarını da barındırır.

C. Cengiz Çevik (1983): İstanbul Üniversitesi, Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans, yüksek lisans, doktorasını tamamladı. Eskiçağ ve Rönesans dönemi Latincesi, kültürü ve felsefe-bilim geleneği üzerine çeviri ve telif çalışmalarına devam etmektedir.

9 786052 956441

Genel Yayın: 4338

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyuluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

SENECA
MUTLU YAŞAM ÜZERİNE
YAŞAMIN KISALIĞI ÜZERİNE

ÖZGÜN ADI
DE VITA BEATA
DE BREVI TATE VITAE

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN
C. CENGİZ ÇEVİK

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2018
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
HANDE KOÇAK CİMİTOĞLU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MUSTAFA AYDIN

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

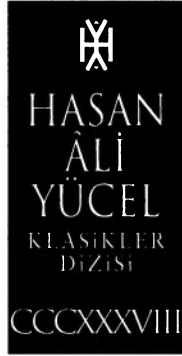
I. BASIM, KASIM, İSTANBUL
III. BASIM, NİSAN 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-644-1 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

SENECA

MUTLU YAŞAM ÜZERİNE

YAŞAMIN KISALIĞI ÜZERİNE

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN:
C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

Seneca'nın Yaşamı ve Eserleri Üzerine

Lucius Annaeus Seneca, 3¹ yılında, Roma'nın fethettiği bölgelere tüm kültürüyle nüfuz ettiği ve gitgide yayıldığı bir yüzyılda, bu bölgelerden biri olan Hispania'nın güneyindeki Corduba'da doğdu. Şair Martialis'in deyişiyle² tam üç kuşaktır önemli edebî kişilikler çıkarmış, muhtemelen Etrüsk ya da Illyria kökenli bir ailede doğan Seneca, babası tarafından erken yaşta Roma'ya getirildi.

Latin edebiyatında “Yaşlı Seneca” olarak da bilinen babası L. Annaeus Seneca, retorik öğretmeni ve hatip kimliğiyle seçkin bir kimse olmakla birlikte, retorik üzerine yazdığı eserleriyle de bilinir.³ Annesi Helvia, kardeşleri 38 yılında

1 Aksi belirtilmedikçe verilen tarihlerin hepsi MS'dir.

2 Martialis, *Epigrammata*, 4.40.2.

3 Baba L. Annaeus Seneca da Corduba'da atlı sınıfından bir ailede doğmuş ve retorik eğitimi görmek için Roma'ya gitmişti, orada 30'lu yıllara kadar kalmıştı (Seneca, *Controversiae*, 1.P. 22; 2.22.8). Özellikle de zengin ve seçkin bir aileden gelen (ki üvey kız kardeşi daha sonra Mısır *praefectus*'u olan C. Galerius'la evlenmiştir) Helvia ile evlendikten sonra entelektüel camiaya karışarak kitaplarını yayımlamıştı. Karısı ve çocuklarıyla birlikte yeniden Corduba'da bulunmuş, belli aralıklarla Roma'ya da gidip gelmişti.

Senatus'a kabul edilen Annaeus Novatus⁴ ve zengin bir *procurator* olan M. Annaeus Mela'ydı.⁵

Babası oğlunun da kendisi gibi hatip olmasını ya da büyük oğlu Novatus gibi kendisine siyasi bir kariyer çizmesini istedi ve bu doğrultuda oğlunun genel eğitiminde ve zihinsel gelişiminde belirleyici bir rol üstlendi. Ama Seneca, babası gibi bir hatip olmak yerine Pythagorasçı Sotion'dan ve Stoacı Attalus'tan dersler alıp felsefeye yönelerek, onu epeyce telaşlandırdı. Çünkü İmparator Tiberius, Roma gençliğini saran Yunan felsefe akımlarına hiç sıcak bakmıyor, tuhaf kılıklı ve tavırlı felsefecileri Roma'dan uzaklaştırıyordu. Bu arada Seneca'nın Pythagorasçı öğretiden etkilenerek uyguladığı perhizler zaten zayıf olan bünyesini daha da bozmuştu. Bunun üzerine babası hemen harekete geçip hem oğlunun sağlığını yeniden kazanması hem de felsefeden olabildiğince uzaklaşması için onu önce Pompei'ye, sonra da Mısır'a gönderdi.

Seneca 31 yılında Roma'ya yeniden döndüğünde, artık yirmi sekiz yaşındaydı ve kendi kararlarını alabilecek olgunlukta idi. İlkın hemen her eğitimli Romalı gibi kendini siyasete verip mahkemede avukatlığa başladı. Bu süreçte *quaestor*'luk makamına kadar yükseldi ve imparatorluğun mali işlerinin sorumluluğunu üstlendi. Ama devlet işlerindeki başarılı tutumu, dönemin kıskanç İmparatoru Caligula'nın öfkesini üzerine çekmesine neden oldu; neyse ki arkadaşları araya girdi de, ölüm cezasından kurtulabildi. İmparator Caligula'nın ölümünden sonra tahta geçen Claudius saye-

4 Novatus daha sonra babasının arkadaşı olan *senator* ve *orator* Junius Gallio tarafından evlat edinilince, Gallio Annaeanus ismini almış ve 51-52 yıllarında Yunanistan'da *praetor pro consule* olarak hizmet vermiştir.

5 M. Annaeus Mela yetenekli biri olmasına rağmen *Senatus*'un teklifini reddederek zengin biri olarak kalmakla yetinmiş ve Latin edebiyatının belki de Vergilius'tan sonraki en büyük epik şairi olan Lucanus'un babası olmuştur.

sinde bir süre rahat bir nefes alabildi ama bu kez de adı saray dedikodularına karıştı.

İktidar hırsıyla yanıp tutuşan İmparatoriçe Messalina'nın öfkesine hedef olup 41 yılında Korsika'ya sürgün edildi.

Roma'ya duyduğu özlemle geçirdiği sürgün döneminde yakınlarını teselli etmek için kaleme aldığı yapıtlar (*Ad Polybium De Consolatione* ve *Ad Helviam Matrem De Consolatione*) âdeta kendisini teselli eder nitelikteydi. Bu arada Roma'da peş peşe yaşanan olaylar onun yaşamında da yepyeni bir dönemin başlangıcına neden oldu. Messalina'nın ölümüyle birlikte onun yerine geçen Agrippina genç prens Nero'nun annesiydi. Seneca'nın oğlu için iyi bir öğretmen olacağını düşünen Agrippina onu sürgünden geri çağırdı ve Seneca böylece Roma'ya dönebildi ve felsefeden hiç de hazzetmeyen Agrippina'nın her türlü kısıtlayıcılığına rağmen genç Nero'ya bu konuda eğitim vermeye başladı. 54 yılında İmparator Claudius ölünce, Nero henüz on altı yaşında olduğu halde İmparatorluk tahtına oturdu. Bu durum Seneca'nın, muhafız kıtası komutanı Afranius Burrus'la birlikte yönetimde yetki sahibi olmasına, dolayısıyla Roma'da geniş bir çevre edinmesini sağladı. Üstelik bu genç imparatorun zihinsel sağlığının annesini öldürmeye varacak kadar bozulması ve Burrus'un da zehirlenmesi sonucunda, Seneca saraydaki tek yetkili haline geldi. Ancak Seneca'nın Stoa ahlâkıyla biçimlenmiş zihni, devlet işlerinde bu kadar etkin olmasını kabullenemedi. Seneca birkaç defa görevinden ayrılmak istediye de, bu Nero tarafından kabul edilmedi. Buna rağmen, bu konuda kararlı bir tutum sergiledi ve en sonunda saray yaşamında edindiği malların bir kısmını İmparator'a bırakıp görevinden ayrıldı.

Seneca devlet işlerinden tümüyle kurtulunca kendini en çok sevdiği işe, felsefeye adadı ve 61-65 yılları arasında bir dizi felsefe eseri kaleme aldı. Yazık ki, bu huzurlu yaşam dönemeci, adının 65 yılında Nero'ya düzenlenecek bir su-

ikast hazırlığında rol alması sebebiyle son buldu ve Seneca İmparator tarafından, kendi kendisini öldürme cezasına çarptırıldı. Filozofsa, *Naturales Quaestiones* adlı eserinde de yer verdiği *Herkes ölüme yazgılıdır*⁶ düsturuna uygun olarak, İmparator'un bu buyruğunu yerine getirmede hiç tereddüt etmedi.

Seneca, hareketli yaşamı ve bu yaşamdan edindiği dersler sonucunda, Stoa düşüncesinin temel öğretilerini içeren *Codex Ambrosianus* ve onu izleyen gelenekte *Dialogi* başlığı altında toplanan *Ad Marciam De Consolatione*, *Ad Helviam De Consolatione*, *Ad Polybium De Consolatione* başlıklı teselli konulu üç eseri ve yine aynı başlık altında, mektup türünde birer sesleniş olan *De Providentia*,⁷ *De Constantia Sapientis*, *De Ira*, *De Vita Beata*, *De Otio*, *De Tranquillitate Animi*,⁸ *De Brevitate Vitae* başlıklı eserleri yazdı. *Dialogi* dışındaki diğer felsefi eserleri ise *De Clementia*,⁹ *De Beneficiis* ve *Naturales Quaestiones*'tir.¹⁰ Bunların yanı sıra, Sicilya'ya atanan dostu Lucilius'a adadığı, ahlâk öğütleriyle dolu 124 mektuptan oluşan *Epistulae Morales* de¹¹ Stoa düşüncesindeki etik duyusunu yansıtan önemli bir eserdir. Ayrıca *Hercules Furens*, *Medea*,¹² *Troiades*,¹³ *Phaedra*,¹⁴ *Aga-*

6 *Naturales Quaestiones*, 2.59.5: "Omnes reservamur ad mortem".

7 *Tanrısal Öngörü*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014.

8 *Hoşgörü Üzerine ve Ruh Dinginliği Üzerine*, çev. Bedia Demiriş, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2014.

9 *Age*, çev. Bedia Demiriş, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2014.

10 *Doğa Araştırmaları*, çev. C. Cengiz Çevik, İstanbul: Jaguar Kitap, 2014.

11 *Ahlâki Mektuplar*, çev. Türkân Uzel, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

12 *Medea*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

13 *Troialı Kadınlar*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

14 *Phaedra*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

memnon, Oedipus, Hercules Oetaeus, Phoenissae, Thyestes ve *Octavia* başlıklı on tragedya eseri yazan Seneca'nın bu eserleri arasında *Octavia* adlı tragedyasının yazara ait olup olmadığı tartışmalıdır. Bundan başka, İmparator Claudius'a beslediği kini dile getirdiği *Divi Claudii Apocolocyntosis* de ilginç konusu ve üslubu açısından Seneca'nın önemli eserleri arasında yerini alır.

Stoacılık Açısından

Mutlu Yaşam Üzerine ve Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine

Stoacılık hem tarihsel açıdan hem de öğretisinin gelişimiyle temelde Sokratesçi geleneğe dayanır. Bununla birlikte Stoacılığın kurucusu olan Zenon'un (MÖ 334-262) hocası, aynı zamanda Sokrates'in (MÖ 470-399) öğrencisi ve Kinik felsefenin kurucusu olan Antisthenes'in (MÖ 445-365) izinden giderek aynı felsefeyi benimseyen kişi Krates'ti. Dolayısıyla Stoacı öğretinin geliştiği düşünce iklimi üzerinde Sokratesçiliğin Kinik yorumunun izlerini bulmak mümkündür. Kinik filozoflar yerleşik düzenin yozlaşmış yaşam tarzını sadece teoride değil, tümüyle doğayı örnek alan ve doğal ihtiyaçlarına göre şekillenen eylemleriyle de yıkmaya çalışmıştır. Onlar kendilerini herhangi bir kentin değil, evrenin yurttaşı saymış, böylece tüm toplumsal sınırları ortadan kaldırırken siyasi otoriteyi de reddetmişlerdir.

Stoacı Zenon ve takipçileri de Kinik felsefenin etkisiyle, mevcut kent-devlet düzeninde yaşayan insanların tanrıları, adaleti, yasaları ve elbette gerçek bilgeliği yanlış anladığını ya da buna zorlandığını varsayıyordu. Bu varsayımdan hareketle sadece birbirlerine sevgiyle bağlanan, erdemli insanların bir araya gelip sosyalleşmesini gerekli görüyorlardı. Mevcut politik toplum karşısında, ilkelerinden asla taviz vermeyen, doğadaki düzeni örnek alan kusursuz erdemli

toplum arayışı Stoa felsefesinin başlangıç dönemi öğretisi-ne damgasını vurmuştur. Ancak Stoa felsefesinin imkânsız bir hedef olan, bu kusursuz erdemli toplum arayışının, özellikle de MÖ 2. yüzyıldan itibaren Roma egemenliğinde yumuşadığı görülür. Bu dönemde Stoa okulunun başında bulunan Panaetius (MÖ 180-109), öğretiyi Romalı devlet adamı Scipio Aemilianus'un kurduğu entelektüel çevrede, Romalı aristokratların ihtiyaçlarına ziyadesiyle uygun hale getirmiştir. Böylece geçmiş Yunan örneğinde, yeri geldiğinde yerleşik düzenin yasaları ve kurumlarıyla çelişen katı Stoacı erdemler, Roma'nın politik ikliminde geleneksel değerlerle uyumlu, bir o kadar da ulaşılabilir birer hedefe dönüşmüştür. Başka bir deyişle Stoa felsefesindeki eski ütopyacı toplum anlayışı silinmiş, erdeme ulaşmak için Romalı vatandaşların geleneksel değerleri koruyup politik yükümlülüklerini yerine getirmesi yeterli görülmüştür.

Her ne kadar Roma dönemi Stoacılarının, özellikle de Seneca'nın metinlerinde, her vatandaşın kolayca sergileyemeyeceği erdem örnekleri bulunsa da (örneğin bilgenin gerektiğinde elini ateşe sokması, öldürüleceğini bildiği halde söz verdiği düşmana geri dönmesi, kılıcına abanarak intihar etmesi vb.) vatandaşlardan beklenen, bu zor erdem örneklerini tekrarlamaları değil, toplum yaşamı içinde kendilerine düşen rol çerçevesinde erdemli davranmalarıdır. Örneğin adil, yüce gönüllü, alicenap, cömert, çalışkan, enerjik ve genel olarak ahlâklı olmaları yeterlidir. Bu da kusurları bulunan mevcut politik toplumu yıkmaya çalışmadan, Stoa felsefesini onun içinde ve onun kurallarına uygun olarak yaşatmak anlamına gelir. Bu yüzden, doğayı örnek alan ve sade bir yaşam sürmeye çabalayan Stoacı bilge, toplumun içinde kalıp çoğunluğun kusur ve yanlışlarından sıyrılarak olabildiğince erdemli olmaya çalışır. Burada çevirisini sunduğumuz Seneca'nın *De Vita Beata*

[Mutlu Yaşam Üzerine] ve *De Brevitate Vitae* [Yaşamın Kısıllığı Üzerine] adlı eserleri de bu bağlamda, çoğunluğun yaşamla ilgili yanlış kanaatlerine karşın Roma dönemi Stoacılığının yaşam anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayışı, bu iki eserde ele alınan görüşler çerçevesinde şu şekilde özetleyebiliriz:

İnsan, yaşamıyla ilgili olarak çoğunluğun tercihlerini örnek alma zorunluluğunu hissetmemeli, akli temel almalı, akla karşı duran kalabalıktan kendini kurtarmalıdır. Kendi içine çekilip yaşamı felsefe yoluyla düşünmeye başlayan insan, çoğunluğun, yeryüzüne özgü, aslında hiçbir değeri olmayan birçok gereksiz şeye değer verdiğini, bu yüzden onlardaki dışsal unsurlara dayanan mutluluk görüntüsünün sahte ve geçici olduğunu anlayacaktır. Bu noktada Stoa felsefesinin temelinde bulunan, Latincesiyle *summum bonum*, Türkçesiyle “en yüce iyi” anlayışı öne çıkmaktadır. “En yüce iyi” nihaî hedef olarak erdemdir (virtus), düşünce ve davranışlarımızı doğru bir muhakemeye şekillendirmemizi gerektirir. İyi ve kötüyü doğru bir muhakemeye, yani aklını ölçüt alarak belirleyen, ahlâki doğruluğa önem veren, ölçüsüz hazları reddetmenin gerçek haz olduğunu bilen ve erdemli yaşayan insan gerçekten mutludur. Bu mutluluk, talihin sunduğu geçici lütuflara sırt çevirdiği ve kaynağını sadece bireyin kendi özüne dönmesinde bulduğu için, sarsılmaz ve değişmez bir niteliktedir. Bu bağlamda, mutlu yaşamak, doğayla uyumlu yaşamaktır. Doğaya aykırı ve erdemlerden uzak yaşamak ise yanlış bir şekilde yaşamın kısa ve eksik olduğu algısını doğurur, oysa yaşam doğru değerlendirildiğinde insana yetecek kadar uzundur. Makam ve şöhret peşinde koşmak, yarını düşünürken bugünü kaybetmek, başka deyişle anı yaşayamamak yaşamı kısaltır. Buna karşılık kusurlarımızla yüzleşmeli, erdemli bir yaşam için kendimize dönmeliyiz. İnsanın doğru bir şekilde kendine dönmesi, yaşamında yeterince vakit ayırdığı kamu görevlerinden uzakla-

şarak inzivaya (otium) çekilmesi,¹⁵ bu boş vaktinde kendini bilgeliğe, yani felsefeye adanmasıyla mümkündür. Felsefeyle uğraşmak çağlar arasındaki mesafeyi kapatır, insanın sadece kendi çağında değil, aynı zamanda geçmişte yaşayan filozofların çağında da yaşamasını sağlar, onlarla tartışıp kuşku duymasına, huzur bulmasına, insan doğasına üstün gelmesine ve onu aşmasına olanak tanır.

Seneca *De Vita Beata* adlı eserini muhtemelen 58 ya da 59 yıllarında¹⁶ erkek kardeşi Lucius Iunius Gallio Annaeanus'a (önceki adıyla *Annaeus Novatus*, kısaca Gallio) hitaben yazmıştır. Gallio, adını 41 ile 52 yılları arasında kendisini evlat edinen hatip ve *senator* L. Iunius Gallio'dan almıştır. Gallio'nun Yahudi-Hıristiyan tarihinde önemli bir yeri vardır, zira 52 yılında Achaia valisiyken Yahudiler Aziz Paulus'u *insanları, yasaya aykırı biçimde Tanrı'ya tapınmaları için kandırdığı* gerekçesiyle mahkemeye çıkarınca, Gallio onlara bunun bir haksızlık ya da ciddi bir suçla ilgili olmayıp Yahudilerin kendi dinleriyle ilgili olduğunu söyleyerek davaya bakmamıştır.¹⁷ 55 ya da 56 yılında *consul suffectus* olan Gallio, 66 yılında kardeşi Seneca gibi intihar etmek zorunda kalmıştır.

De Brevitate Vitae ise muhtemelen 49 yılında Paulinus'a hitaben yazılmıştır. Paulinus Roma'nın tahıl ihtiyacını karşılamakla sorumlu memurdu (praefectus annonae). Seneca'nın karısı Pompeia Paulina'nın yakın akrabasıydı, Nero döne-

15 *Otium* ve *otiosus* kelimeleriyle ilgili olarak bkz. Seneca, *Bilgenin Sarılsamazlığı Üzerine - İnziva Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), "Sunuş", (2.2. İnziva Üzerine). Ayrıca metinde "meşgul olmak" anlamındaki *occupare* fiilinden türeyen "meşgul" anlamındaki *occupatus* sıfatı da sıklıkla kullanılmaktadır.

16 Eserin yazılma tarihinin tespitiyle ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Fritz-Heiner Mutschler, "De Vita Beata," in *Brill's Companion to Seneca: Philosopher and Dramatist*, ed. G. Damschen - A. Heil (Leiden - Boston: Brill, 2014), 141-142.

17 Bkz. Elçilerin İşleri 18.12-16.

minde önemli bir mevkide bulunan Pompeius Paulinus'un babası olarak kabul edildiği de olmuştur.

İki eser de edebî biçim ve üslup bakımından tipik birer Seneca diyalogudur. Ne benzer konuları ele alan Aristoteles'in eserlerindeki gibi, kategorik ve sistematik bir uzman dili ne de Platon veya Cicero'nun felsefi diyaloglarındaki gibi, konuşmaların taklidi vardır. Yukarıda özetlenen yaşamla ilgili görüşler serbest bir üslupla dile getirilmiş, hem Yunan ve Roma tarihinden hem de günün yaşanan olaylarından örnekler verilmiştir.

Çeviri Yöntemi

Bu çalışmada *De Vita Beata* ve *De Brevitate Vitae*'ın çevirisi için Seneca, *Moral Essays* 2, Çev. John W. Basore (Cambridge: The Loeb Classical Library, Harvard University Press, 2006) künyeli eserdeki Latince metinleri (sayfa numaraları ilki için 98-179, ikincisi için 286-355) temel aldık. Türkçede yerleşik olduğunu düşündüklerimiz hariç, tüm özel isimleri Latince metindeki haliyle kullandık. Bu çeviri sırasında çalışma ve kaynaklardan yararlanma imkânı veren ANAMED'e ve çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

C. Cengiz Çevik
İstanbul, 2018

MUTLU YAŞAM ÜZERİNE

Mutlu Yaşam Üzerine

Gallio'ya,

^[1] Kardeşim Gallio,¹ herkes mutlu yaşamak ister, ancak yaşamı mutlu kılan şeyin ne olduğunu görmek konusunda zihinleri kördür. Nitekim mutlu bir yaşama kavuşmak hiç kolay değildir, insan bir kere yoldan sapmışsa, ona kavuşmaya ne kadar istekli olursa, ondan o kadar uzak kalır. Zira aksi yöne gittiğinden, gidiş hızı aradaki mesafenin daha da açılmasına neden olur.

O halde önce hedeflediğimiz şeyin ne olduğunu ortaya koyalım, sonra ona en hızlı nasıl ulaşabileceğimizi araştıralım; yola çıkınca da, sadece doğru yoldaysak, her gün ne kadar mesafe katettiğimizi ve doğal bir arzuyla kendisine doğru çekildiğimiz hedefe ne kadar daha yaklaştığımızı anlamış olacağız. ^[2] Ancak bir rehberi değil, aksine farklı yönlerle çağıran insanların gürültüsünü ve çılgınlığını izleyerek, amaçsızca dolaştığımız sürece, gece gündüz iyi bir zihin için uğraşıp didinsek bile, kısa yaşamımız hatalar içinde tükenip gidecektir. O halde yöneldiğimiz şey, ona ulaşma yöntemi-miz, kendisine doğru yola çıkacağımız bölgeyi önceden araştırmış uzman bir rehber eşliğinde kararlaştırılmış olsun, zira bu diğer yolculuklarımızdan farklıdır. Diğer yolculuklarda

1 Gallio'yla ilgili olarak bkz. "Sunuş".

iyi bilinen bir yol ve bölge sakinlerinin yaptığı araştırmalar senin başboş dolaşmana izin vermez, ancak bu yolculukta en çok ayak basılmış ve en iyi tanınan bu yol seni en çok aldatacak yoldur. ^[3] Dolayısıyla hiçbir şey, hayvan sürüsünün yaptığının aksine, önden giden kalabalığın izinden gitmememiz ve herkesin gittiği yere değil de gidilmesi gereken yere gitmemiz gerçeğinden daha önemli değildir. Bununla birlikte hiçbir şey bizi, toplumda büyük bir uzlaşıyla benimsenmiş şeylerin en iyi şeyler olduğunu düşünerek yaygın bir kanaate teslim olmak, önümüzde birçok örneğin olması ve akla göre değil, başkalarına benzemek için yaşamak kadar büyük kötülüklere sevk etmez. Bunun sonucunda üst üste binerek yıkıma sürüklenmiş büyük bir insan yığını oluşur. ^[4] Hani büyük bir insan izdihamı olduğunda, insanlar birbirini itekler ama kimse düşmez ve kimseyi kendisine çekemez, öndekiler arkadakileri yıkıma sürükler ya, işte bunu yaşamın her anında görmen mümkündür. Hiçbir insan kendi başına hata yapmaz, her insan aynı zamanda başkasının hatasının nedeni ve kaynağı olur. Zira sadece örneklerle ayak uydurmak zarar verir, içimizden biri düşünmekten ziyade inanmayı tercih ettiğinde artık yaşamla ilgili düşünemez hale gelir; her daim bir hataya inanılır, o hata dönüp durur ve elden ele geçerek yıkıma neden olur. Başkalarının örnekleri yüzünden ölürüz; sağlıklı olacağız, yeter ki kendimizi kalabalıktan kurtaralım. ^[5] Şu anda kendi kötülüğünün savunucusu olan halk akla karşı duruyor. Bu, halk meclislerinde de olur, kaypak kanaatleri değişince, insanlar kendi seçtikleri *praetor*’ların² seçilmiş olmasına şaşırır. Bir şeyi destekler, sonra aynı

2 *Praetor* ilkin “lider, önder, başkan” anlamında olup genel olarak farklı görevlerde bulunan yöneticilerin unvanıdır. Örneğin kolonilerde yetkili baş *magistratus*’lar, *dictator*’lar ve komutanlar için kullanılan bu unvan, tarihsel olarak bakıldığında, ilkin cumhuriyet döneminde yıllık olarak seçilen ve devletin başı görevini üstlenen iki *magistratus* için kullanılıyordu. MÖ 367’de bir de *patricii* sınıfı için *praetor* seçilmesine karar verildi. Yetkileri bakımından *consul*’lerin aşağısında bulunan *praetor*’lar özellikle de adalet işlerinden sorumlu olan yöneticilerdir. Birinci Kartaca Savaşı’ndan sonra

şeye karşı çıkarız, çoğunluğa göre alınan her kararın sonucu budur.

[II 1] Mutlu yaşam üzerine tartışma sürerken, bana, yerinden ayrılarak safını belli ediyor gibi, şu cevabı verme sakın: “Bu taraf daha kalabalık görünüyor.”³ Zira daha kötü olan taraf budur. İnsani durumlar, çoğunluğun daha iyi şeyleri tercih edeceği kadar iyi işlemiyor, ^[2] en kötü tercihin kanıtı kalabalığın kendisidir.⁴ Dolayısıyla en çok ne yapıldığını değil, yapılması gereken en iyi şeyin ne olduğunu, hakikatin en kötü yorumcusu olan avamın neyi onayladığını değil, ebedî mutluluğa nasıl erişebileceğimizi araştıralım. Ancak avam derken sadece taç takanları değil, pelerin giyenleri de kastediyorum, zira onların bedenlerini örten giysilerin rengine bakmıyorum.⁵ İnsan söz konusu olduğunda gözlerime inanmıyorum, kendisi sayesinde doğruyu yanlıştan ayırabildiğim daha iyi ve daha kesin bir ışığım var. Ruh için neyin iyi olduğunu ruhun kendisi bulsun. Bir insan kendi ruhuna

görev dağılımına göre, Roma vatandaşlarından sorumlu olana *praetor urbanus*, yabancılardan sorumlu olana *praetor peregrinus* denmiştir. Sayıları Sulla döneminde sekize, Caesar döneminde on altıya çıkmıştır.

3. *Senatus*'ta üç oylama türü vardı: 1. Her *senator*, *consul*'ün sorusuna sesli olarak yanıt verirdi, buna *assentio* denirdi. 2. Farklı görüşler dile getirildiğinde liderler farklı yerlere oturur ve yandaşları da yerlerinden ayrılarak onların etrafında toplanırdı, buna *pedibus sententiam ire* (yürüyerek karar verme) ya da *per discessionem* (yerinden ayrılarak safını belli etme) denirdi. 3. Kendi yerlerinde oturan *senator*'lar ellerini kaldırarak oy kullanırdı. Seneca'nın burada bahsettiği ikinci türe örnektir ve insanların yaşamda çoğunluğa bakarak karar vermesi bir *senator*'un çoğunluğa göre safını belirlemesine benzetilmektedir.
4. Daha açık bir ifadeyle, *en kötünün kanıtı kalabalık tarafından tercih edilmiş olmasıdır*. Burada toplumun büyük bir bölümünün en kötü tercihleri yaptığı belirtilmektedir. Ayrıca Seneca, *Epistulae Morales* 29.12'de de aynı konudan bahseder, buna göre insan felsefe sayesinde halkı değil, kendisini memnun etmeye ve tercihlerin niceliğine değil, niteliğine odaklanır.
5. Bir yoruma göre köle olarak satılığa çıkarılan esirler taç (*corona*) takardı, buna karşılık pelerin (*chlamys*) metinsel açıdan bir asalet göstergesidir, dolayısıyla taç takanlar (*coronati*) ile köleler, pelerin giyenler (*chlamydati*) ile üst sınıf kastedilmektedir. Bununla birlikte giysilerin rengiyle ilgilenmediğini söylemesi de sınıf ayrımı yapmadığını göstermektedir.

derin bir nefes alma ve kendine çekilme imkânı tanırса, (ah bu insana nasıl da işkence gibi gelir!) gerçeği kabullenecek ve şunları diyecek: ^[3] “Şu ana dek ne yaptırısam, hiçbirinin gerçek olmamasını dilerdim, söylediklerimi yeniden düşününce, konuşmamış olanlara imreniyorum, ettiğim her duanın düşmanlarımin bedduasına dönüştüğünü düşünüyorum; ey iyi tanrılar, korktuğum ne varsa, hepsi arzuladığımdan çok daha önemsizdi!⁶ Birçođuna düşman oldum, nefretim yakınlığa dönüştü, tabii kötü kişiler arasında yakınlık olabilirse, ancak bugüne dek kendimle hiç dost olmadım. Kendimi kalabalıktan kurtarmak ve bir bağışla onurlandırmak için ne gerekiyorsa yaptım, ancak sonunda kendimi silahların önüne atmaktan ve zarar versin diye kötü niyete sunmaktan başka hiçbir şey yapmamış oldum! ^[4] Senin belagatini övenleri, servetinin peşinde koşanları, lütfun için dalkavukluk yapanları ve gücünü yüceltenleri görüyorsun, değil mi? Hepsi ya sana (şimdiden) düşmandır ya da –ki aynı hesaba gelir– bir gün düşmanın olabilir. Ne kadar büyük bir kitle sana hayransa, o kadar büyük bir kitle seni çekemiyor demektir. Niçin gösterebileceğim değil de hissedebileceğim türde, işe yarayan iyi bir şeyi aramıyorum? İnsanların bakakaldığı, önünde durduğu ve şaşkınlıkla birbirlerine gösterdikleri, dışarı parıldayan bu şeyler kendi içinde değersizdir.”

^[III 1] Görünüşte iyi olanı değil, sağlam, doğru ve kendi saklı bünyesinde daha güzel olanı arayalım, onu bulup çıkaralım. O uzak bir yere konmuş değil, elini nereye uzatman gerektiğini bildiğin takdirde onu bulacaksınız. Şimdi ise âdeta karanlıkta, arzuladığımız şeylere çarparak yakınıımızdaki şeyler arasından geçip gidiyoruz.

^[2] Seni bir döngüye sokmamak için başkalarının görüşlerini es geçeceğim, zira onları sayıp dökmek ve tartışmak uzun sürer. Bizim düşüncemizi dinle. “Bizim” derken, kendi-

6 Burada bir şeyi kazanma arzusu ile aynı şeyi kaybetme korkusu karşılaştırılmakta ve ikisinin de önemsiz olduğu söylenmektedir.

mi Stoacı üstatlardan⁷ birine bağlamıyorum, benim de kendi görüşümü açıklama hakkım var. Bu yüzden bir başkasını takip edeceğim, bir başkasından düşüncesini farklı kısımlara ayırmasını isteyeceğim, belki de herkesten sonra çağrılınca benden öncekilerin savunduğu hiçbir düşünceye katılmayacağım ve şöyle diyeceğim: “İlaveten şöyle düşünüyorum.”⁸

[3] Ayrıca tüm Stoacıların kabul ettiği gibi, nesnelerin doğasına uyum sağlıyorum, onun yolundan ayrılmamak, onun yasasına ve örneğine göre kalıba girmek bilgeliktir.

O halde kendi doğasıyla uyumlu olan ve başka hiçbir yolla elde edilemeyen yaşam mutludur: Öncelikle zihnimiz sağlıklı olmalı ve kendi sağlığını kalıcı bir şekilde elde etmiş olmalı, sonra cesur ve dinç olmalı, dahası en güzel şekilde sabreden, farklı dönemlere ayak uyduran, kendi bedenine ve onu ilgilendiren her şeye dikkat eden ama bunun için dertlenmeyen, yaşamı meydana getiren hiçbir şeye ilgisiz kalmayan ama hayranlık da duymayan, talihin armağanlarından faydalanıp onların kölesi olmayan bir karakterde olmalı.⁹ [4] Buna ekleme yapmasam da, bizi rahatsız eden ve korkutan unsurlardan uzaklaştığımızda daimî dinginliğe ve özgürlüğe ulaşacağımızı anlarsın, zira hazlar ve korkular kovulduğunda, değersiz, kırılgan şeyler ve rezilce davranışların verdiği zararların yerini sarsılmaz, doğru ve büyük bir sevinç alır, böylece ruhun huzuru, uyumu ve azameti uysallıkla buluşur, zira her vahşilik güçsüzlükten doğar.

7 Zenon, Chrysippos ve Cleanthes gibi ilk Stoacıları bahsedilmektedir.

8 Seneca burada Senatus'ta kullanılan terminolojiye atıfta bulunuyor. Her *senator* zümresine göre çağrılırdı.

9 Stoa felsefesinde *talih* temel kavramlardan biridir. Her ne kadar *talih* evrenin oluşumunda rol oynamasa da, insanın yaşamında sürekli karşılaştığı, gerçekte kendisine ait olmayan, dışarıdan kendisine lütuf olarak sunulan her şeyin sebebidir. *Talih* verdiğinden fazlasını alamaz, dolayısıyla insan kendi gerçek benliğine dönmek, dışsal unsurları kaybettiğinde yıkılmamak ve ruh dinginliğine kavuşmak istiyorsa, onun sunduğu lütufları kabul etmemeli, onu küçümsemelidir. Bu eserin birçok yerinde tekrarlanan bir konudur. Bkz. IV.5; V.3; XI.4; XV.3-4; XX.3; XXI.2-4; XXIII.2-3; XXV.5-6; XXVI.2.

[IV 1] Bu “iyi” anlayışımız başka bir şekilde de tanımlanabilir, yani aynı düşüncemiz farklı sözcüklerle de ifade edilebilir. Nasıl aynı ordu bazen iyice yayılırken, bazen dar bir alanda toplanıp ya bir boynuz şekli oluşturarak merkezini geride, yan kollarını ileride tutar ya da düz bir hat oluşturur da, düzeni ne olursa olsun, gücü aynı kalır ve aynı davanın peşinde koşma arzusunu korursa, aynı şekilde “en yüce iyi”nin tanımı da bazen detaylıca açıklanarak ele alınabilir, bazen de kısaca derlenip özetlenebilir.¹⁰ [2] Bu yüzden şunları söylersem aynı kapıya çıkacak: “En yüce iyi, şansın getirdiği şeyleri ciddiye almayan bir zihindir ve sadece erdemle mutlu olur” veya “İnsanlarla ilişkilerinde ziyadesiyle nezaket ve dikkat gösterirken yenilmemek, tecrübeyle bilgeleşmek, eylemde serinkanlı olmak zihnin kabiliyetidir.” Şöyle bir tanım yapmak da mümkündür: İyi ve kötü zihin dışında başka bir iyi veya kötü diye tanımayan, ahlâki doğruluğa önem veren, erdemden hoşnut olan, şansın getirdiklerinin şımartmadığı ve parçalayamadığı, kendisine gerçek hazzın hazları küçümsemek olduğu düşüncesini benimsetmekten daha büyük bir iyilik yapamayacağını bilen insana mutlu diyelim.^[3] Konuyu biraz daha açmamı istiyorsan, aynı düşünceyi olması gereken, gerçek anlamını korumak şartıyla farklı şekillerde ifade edebiliriz, zira mutlu yaşamın aslında özgür, dik, korkusuz ve sağlam duran bir zihin olduğunu, keza bu zihnin korkunun ve şehvetin dışında konumlandığını, kendisi için tek iyinin ahlâki doğruluk, tek kötünün ise ahlâksızlık olduğunu, değersiz bir yığından ibaret diğer şeylerin mutlu yaşamdan hiçbir şey alıp götüremediğini ve ona katkı sağlayamadığını, en yüce iyiyi artırmak veya azaltmaksızın gelip gittiğini söylemekten bizi ne alıkoyabilir?

[4] Dolayısıyla istese de istemese de, bir insanın yaşamına daimî bir neşenin ve kendi derinliğinden gelen soylu bir

10 “En yüce iyi” anlayışı için bkz. “Sunuş”. (Stoacılık Açısından *Mutlu Yaşam Üzerine ve Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine*).

mutluluğun dâhil olması öyle temel bir zorunluluktur ki, insan ancak bu sayede kendinde bulunan şeylerden keyif duyar ve sahip olduklarından fazlasını istemez.¹¹ Bunları küçük bedenin değersiz, anlamsız ve kalıcı olmayan duygularıyla karşılaştırmak hakkaniyete sığar mı? İnsan hazza üstün geldiği gün, acıya da üstün gelecektir. Ancak bir insan, en sağı solu belli olmayan ve kendini kontrol edemeyen efendilere, yani hazlara ve acılara köle olduğunda bu köleliğin ne kadar da kötü ve tehlikeli olduğunu görüyorsun.^[5] Dolayısıyla özgürlüğe kaçmalıyız. Bunu mümkün kılan da sadece talihe kayıtsız kalmaktır. Buradan paha biçilemeyecek olan iyi bir şey doğar: güvenle yükselen zihnin huzuru, yüceliği ve hatalardan sıyrıldıktan sonra hakikatin bilgisinden duyulan büyük ve sarsılmaz sevinç, ruh inceliği ve neşesi. İyi şeylerden değil, kendi iyiliğinden doğdukları için insan bunlardan hoşlanacaktır.

[V 1] Konuyu incelemeye serbest bir üslupla başladığım için şimdi de aklın lütfuyla, istemeyen ve korkmayan insanın mutlu olduğu söylenebilir, zira taşlar bile korkudan ve kederden uzaktır, keza hayvanlar da öyledir, bununla birlikte yine de “bahtiyarlık” idrakinde olmadıkları için kimse onlara “bahtiyar” demeyecektir.¹² [2] Uyuşuk karakterleri ve şuursuzlukları yüzünden hayvanların ve cansız nesnelerin seviyesine inen insanları da aynı kategoriye koy. Bu tür insanlar ile o varlıklar arasında hiçbir fark yoktur, zira o varlıklar akıldan yoksundur, bahsettiğimiz türden insanların akli ise bozulmuş, kendine zarar vererek kötü yönde çalışır

11 Burada Seneca'nın eserlerinde sıkça işlediği Stoa felsefesinin temel ilkelerinden biri görülmektedir. Buna göre bilge “benim için iyi olan her şeyi kendimde taşıyorum,” (omnia bona mea mecum porto) der, onun mutluluğu sadece kendisinden alınamayacak olan içsel doğasıyla sınırlıdır, bu yüzden “kendisinden alınabilir olan hiçbir şeyin iyi olmadığını düşünür,” (nihil bonum putare, quod eripi possit). Bkz. Seneca, *Epistulae Morales* 19.19.

12 Burada esere de adını veren “mutlu” anlamındaki *beatus* sıfatıyla karışması için *felix* sıfatını “bahtiyar”, kavramı karşılayan *felicitas* terimini de “bahtiyarlık” olarak çevirdik.

olmuştur. Bu şekilde hakikatin dışına çıkan birine de mutlu denemez. ^[3] O halde mutlu yaşam doğru ve kesin bir yargıya dayanmakla birlikte sarsılmaz ve değişmez bir niteliğe de sahiptir. Sonra, sadece derin yaralardan değil, sıyrıklardan da kaçınmayı bilen zihin saftır ve her tür kötülükten uzaktır, hangi tutumu benimserse benimsesin duruşunu ve konumunu koruyacaktır, bu arada öfkelenerek intikam almaya kalkışan talihin saldırılarına maruz kalacaktır. ^[4] Hazza gelince, etrafımızı her yandan sarsa ve her kanaldan aksa ve tatlı sözleriyle ruhumuzu yumuşatıp arka arkaya sıraladığı o sözlerle bizi yönlendirse, hepimizi veya bazılarımızı kışkırtsa, içinde insanlık namına bir şeyler kalmış ölümlülerden hangisi gece gündüz hazla gıdıklanmak ister veya zihnini göz ardı ederek kendini tümüyle bedenine verir?¹³

^[VI 1] Biri der ki, “Ama zihnin de kendine özgü hazları olacaktır.”¹⁴ Olsun bakalım, şatafat ile hazların yargıcı sıfatıyla insanda bulunsun. Kendini duyuların aldığı hazlarla doldursun, sonra geçmişe baksın ve tükenen hazları hatırlasın, önceki hazlarla mest olsun ve hazları arzuyla beklesin, beklentilerini tartsın ve beden o an çaresizce uzanırken, geleceğe matuf düşüncelerini paylaşsın.¹⁵ Zihin bu haldeyken bana daha zavallı görünecek, zira iyi şeyler yerine kötü şeyleri tercih etmek deliliktir. Sağlıklı olmayan mutlu değildir, kendisi için en iyisi olan şeyler yerine zararlı olan şeylerin peşinde koşan biri de sağlıklı değildir. ^[2] Dolayısıyla yargısı doğru olan mutludur, her ne olursa olsun, mevcut durumda başına gelen şeylerden memnun olan, kendi koşullarına uyum sağlayan ve yine koşullarının yarattığı her durumda aklın rehberlik ettiği insan mutludur.

13 Seneca burada hazzın insanoğlu üzerindeki etkisine rağmen varlığını korumaya devam eden zihnin gücüne dikkat çekmektedir.

14 Seneca bir anlatım tekniği olarak kurgusal bir diyalog yaratmak için bir Epicurusçunun kendisine cevap verdiğini düşünmektedir.

15 Epicurus’a atfedilen haz anlayışı eleştiriliyor, bu anlayışa göre bilge anın hazzını yaşar, geçmişteki hazları hatırlamaya çalışır ve gelecekteki hazların hayalini kurar.

[VII 1] En yüce iyyinin iç organlarda olduğunu söyleyenler onu ne kadar da rezil bir yere koymuş oluyor. Bu yüzden hazzın erdemden ayrılamayacağını belirtir ve kimsenin keyifli bir yaşam sürmeden ahlâklı yaşayamayacağını, ahlâklı yaşamadan da keyifli bir yaşam süremeyeceğini söylerler.¹⁶ Birbirinden bu kadar farklı olan bu şeylerin nasıl aynı bağla birbirine bağlanabildiğini anlamıyorum. Size soruyorum, nasıl oluyor da, haz erdemden ayrılamıyor? Bunun sebebi tüm iyi şeylerin çıkış noktasının erdem olması, hatta sevdiğiniz ve arzuladığınız şeylerin de erdem köklerinden doğmuş olması mı? Oysa bunlar birbirinden ayrılamıyor olsaydı, tatlı olup da ahlâken doğru olmayan bazı şeyleri ve ahlâken ziyadesiyle doğru olup da acılara katlanılması gereken bazı zor durumları görmememiz gerekirdi.

[2] O halde bu durumda hazzın en rezil yaşama daldığına, buna karşılık erdemin kötü yaşama izin vermediğine dikkat et, insanlar haz olmadan zavallı duruma düşmez, aksine hazdan dolayı öyle olurlar, haz erdeme karışmazsa bu olmaz, bu yüzden erdem çoğun hazdan yoksundur, ona asla ihtiyaç duymaz.^[3] Birbirine benzemeyen, hatta zıt olan şeyleri niçin bir araya getiriyorsunuz? Erdem yüce, soylu, krallara layık, yenilmez ve tükenmez bir şeydir, haz ise bayağı, kölelere layık, zayıf ve güdük bir şeydir, onun durağı ve ocağı genelevler ve meyhanelerdir. Erdemi tapınaklarda, forumda, mecliste, surların önünde dururken, toz içinde ve boyalı, elleri kabuk bağlamış halde bulacaksın, hazzı ise çoğun hamamların, rahatlama salonlarının¹⁷ ve *aedilis*'ten çe-

16 Burada eleştirilenler Epicurus ve onun takipçileridir. “Bilgece, iyi ve adil bir şekilde yaşamadan tatlı bir yaşam sürmek ve keyifli bir yaşam sürmeden bilgece, iyi ve adil bir şekilde yaşamak mümkün değildir. Kim bunlardan herhangi birinden mahrum kalırsa, örneğin iyi ve adil bir şekilde yaşadığı halde, bilgece yaşayamazsa, onun keyifli bir yaşam sürmesi de mümkün değildir.” Epicurus, *Kurial Doksai 5 = Epicurea*, ed. Hermann Usener (Leipzig: Teubner, 1887), 72.

17 Rahatlama salonları derken, terleyerek rahatlama imkânı veren termal salonları kastediyor.

kinilen yerlerin¹⁸ çevresinde saklanırken ve karanlık bir yer ararken, şarap ve buharla ıslanmış, bir ceset gibi sararmış, boyanmış ve makyaj yapılmış bir halde bulacaksın. En yüce iyi ölümsüzdür, yok olmak nedir bilmez, ne doyumunu ne pişmanlığı vardır; doğru zihin yönünü değiştirmez, kendisinde öfkeye yer yoktur ve herhangi bir şey onu en iyi yaşamdan alıkoymamıştır. Buna karşılık haz, insanı en çok mutlu ettiği anda tükenmiş olur, fazla yeri yoktur, bu yüzden hemen dolar ve ilk hamleden sonra bitkin düşerek canlılığını yitirir. Karakteri değişken olan şey mutlak değildir, bu yüzden çarçabuk gelip geçen ve kendi sonunu getiren bir şeyin gerçek bir varlığının olması mümkün değildir, nitekim haz biteceği yere ilerler ve başlar başlamaz sonunu arar.

[VIII ¹] Hazzın iyi şeylerde olduğu gibi kötü şeylerde de bulunduğu ve ahlâklı insanlar onurlu davranışlarından ne kadar zevk alıyorsa, rezil insanların da kendi ahlâksızlıklarından en az o kadar zevk alması hakkında daha ne denebilir? Bu yüzden eskiler, haz doğru ve iyi yaşamın lideri değil, yoldaşı olsun diye, en tatlı değil, en iyi yaşamın peşinden gidilmesi gerektiğini öğütlemişlerdir. Esasında, doğayı lider kabul etmeliyiz, akıl ona değer verir, ona fikrini sorar. ^[2] Dolayısıyla mutlu yaşamak ile doğaya uygun yaşamak aynı şeydir. Şimdi bunun nasıl olduğunu açıklayacağım. Bedenimizin yeteneklerini ve doğanın bize uygun gördüğü şeyleri, nasıl gelmişse bir gün öyle gidecekmiş gibi, dikkatle ve korkusuzca koruyacaksak, onların kölesi olmayacaksak, bu yabancı şeyler bizi ele geçirmeyecekse, destek üniteleri ile hafif silahlar ordugâhta hangi amaçla bulunuyorsa, bedeni tatmin eden yabancı unsurlar da bizim için aynı yerde bulunacaksa, yani buyurmayıp sadece kölelik edeceklerse, işte o zaman bütün bunlar zihnimiz için yararlı olacaktır. ^[3] Bir adam dışsal un-

18 *Aedilis* Roma'da kamu binalarının, oyunların ve pazarların yönetimi ile denetiminden sorumlu memurdur, elbette Seneca'ya göre ondan çekinilen yerler de hazzın yasak yollarla deneyimlendiği yerlerdir.

surlarla bozulmasın ve ele geçirilemez olsun, sadece kendine hayran olsun, ruhen cesur, her duruma hazırlıklı ve kendi yaşamının mimarı olsun. İnsanda bilgi olmadan güven, sarsılmazlık olmadan da bilgi olmaz. Bir kere alınan kararlar aynı kalsın ve insanın yargılarında herhangi bir değişim olmasın. Söylememe gerek yok, böyle bir insanın kendi içinde dengeli ve düzenli olacağı, her eyleminde nezaketiyle birlikte asil bir kişilik sergileyeceği anlaşılabacaktır. ^[4] Akıl duyuların etkisiyle dışsal unsurları araştırırsın ve onlardan ilk bilgiyi alırken (zira kendisinden hareketle işleyebileceği ya da hakikate yönelebileceği başka bir kaynak yoktur) yine kendine dönsün. Nitekim her şeyi kucaklayan dünya ve evrenin yöneticisi olan tanrı da dışsal unsurlara yöneldiği halde, her yandan çekilerek kendine döner.¹⁹ Zihnimiz de aynısını yapsın, duyuları izleyerek onlar sayesinde dışsal unsurların farkına varırken, hem onların hem de kendi kendisinin efendisi olsun. ^[5] Buradan bir şekilde bir enerji, kendi kendisiyle uyumlu bir güç, bölünmeyen ve varsayım, algı ya da kanaatlere göre duraksamayan bir akıl doğar, bu akıl kendi kendini yönetip tüm unsurlarında bir uyum meydana getirirken, deyim yerindeyse, uyumlu bir ses çıkarırken en yüce iyiye ulaşır. Zira arkasında sendelemesine veya düşmesine yol açacak, eğri büğrü veya kaygan hiçbir şey bırakmaz. ^[6] Zihin her şeyi kendi egemenliği altında yapacak ve başına beklenmedik bir şey gelmeyecek, aksine ne yaparsa yapsın, her şeyi kolayca, çabucak ve eyleyen tarafında dalavere olmaksızın iyiye çevirecek, zira uyuşukluk ve duraksama çatışmanın ve sarsılabilirliğin göstergesidir. Dolayısıyla cesaretle söyleyebilirsin

19 Burada dile getirilen Stoacı tanrısal evren anlayışı şu şekilde özetlenebilir: Doğada iki element vardır, birincisi her şeyin kendisinden meydana geldiği, şekilsiz ve niteliksiz temel öz (hyle), ikincisi ise şeyleri bu özden biçimlendirerek oluşturan aktif elementtir. Aktif elementin birçok adı vardır, kimilerine göre o yaratıcı ateş, kimilerine göre evrensel nitelikli yönetici akıl, tanrı ya da kaderdir. Aktif elementin kendisine dönüşü demek, daimî bir yaratım süreci içinde şeylere biçim vermesi demektir, bu yüzden o kendinde yaratıcı akıl, yani *logos spermatikostur*.

ki, en yüce iyi ruhtaki uyumdur, nitekim erdemler de sadece uzlaşının ve birliğin olacağı yerde bulunmalıdır. Kusurlar ise birbiriyle çatışma halindedir.

[IX 1] Birileri çıkıp “Ama sen de sadece haz beklentisiyle erdeme saygı gösteriyorsun,” diyebilir. Bir kere erdemin haz vereceği kesin olsa bile erdem sadece bu nedenle aranmaz. Zira erdem sadece onu vermez, fazladan onu da verir, bunun için çaba harcamaz, başka bir şeye yönelince ona da ulaşır.

[2] Tıpkı ekin için biçilen bir tarlada bazı çiçeklerin filizlenmesi, göze ne kadar hoş gelse de, harcanan onca emeğin bu küçük bitkilere yönelik olmaması, tohum ekenin başka bir amacının olması ve çiçeklerin tarlada fazladan bulunması gibi, haz da erdemin ne nedeni ne ödülüdür, sadece onun bir yan ürünüdür. Erdemi haz verdiği için kabul etmeyiz, aksine eğer onu kabul edersek, bize keyif de verir. [3] En yüce iyi onu tercih eder ve en iyi zihnin buna eğilimi vardır; zihin rotasını tamamlayıp kendi sınırları içinde sağlamlaşınca en yüce iyi tamamlanmış olur ve daha fazlasını istemez, zira bu bütün dışında hiçbir şey yoktur ki sınırın ötesinde de başka bir şey olsun. [4] Dolayısıyla erdemi ararken neyi amaçladığımı sormakla ve onu aşan başka bir en yüce iyinin olup olmadığını merak etmekle hata yapıyorsun. Erdemle neyi hedeflediğimi mi soruyorsun? Kendisini hedefliyorum. Onun kendisinden daha değerli başka bir şeyi yok. Az mı onun değeri? Sana “En yüce iyi, yılmaz bir zihnin sertliği, özgürlüğü, haşmeti, esenliği, özgürlüğü, uyumu ve güzelliğidir” dediğimde, sen kendisine bu niteliklerin atfedilebileceği, bu en yüce iyiden daha büyük başka bir şeyin olup olmadığını mı soruyorsun? Yoksa bana hazdan mı bahsediyorsun? Ben insanın iyiliğini arıyorum, sürü hayvanlarında ve vahşi canlılarda daha büyük olan karnını değil!

[X 1] “Benim söylediğimi çarpıtıyorsun, zira ben bir insanın aynı zamanda ahlâklı yaşamadıkça tatlı bir yaşam süremeyeceğini söylüyorum, oysa bu o dilsiz yaratıklara ve ken-

di iyiliğini sadece yemeğinde gören canlılara uygun olamaz. Benim açıkça söylediğim ve yürekten tanıklık ettiğim yaşam sadece kendisine erdem eklendiğinde benim bahsettiğim anlamda keyifli hale gelir,”²⁰ diyebilirsin. ^[2] Tamam ama yaşamı senin bahsettiğin hazlarla dolu olanların en budala insanlar olduğu, kötülüklerin zevklerle arttığı ve zihnin zararlı olan birçok haz türünü sağladığını kim bilmez? Bunlar arasında şunları sayabiliriz: kibir, marifetlerini aşırı abartma, başkalarına tepeden bakan şişkin gurur, kendini ilgi alanlarına körü körüne ve düşüncesizce adama, yersiz ve çocukça davalardan aşırı keyif duyma ve ilaveten hakaretlerden zevk alınmasını sağlayan iğneleyici dil, kendini beğenmişlik ve şatafatın zayıflattığı ve uykuya yenik düşen zihnin çöküşü. ^[3] Erdem tüm bu şeyleri dağıtır, hazlara izin vermeden önce onların değerini hesaplar, onayladıklarına az değer verir ya da izin verse bile duyduğu hazları ihtiyaç olarak görmez, aksine dizginleyerek değerlendirir. Ancak bu dizginleme hazları azaltırken senin en yüce iyine zarar verir. Sen hazzı kucaklıyorsun, ben ona gem vuruyorum; sen hazdan hoşlanıyorsun, ben onu kullanıyorum; sen onun en yüce iyi olduğunu düşünüyorsun, ben onu iyi olarak bile görmüyorum; sen haz için her şeyi yapıyorsun, ben hiçbir şey yapmıyorum.

^[XI 1] Ben haz için hiçbir şey yapmadığımı söylediğimde, bilgeden bahsetmiş oluyorum, oysa sen ona hazzı yakıştırıyorsun. Ben herhangi bir şeyin, hazzın dahi egemen olabildiği birine bilge demem. Haz için uğraşan biri zorluğa ve tehlikeye, insan yaşamını kuşatan onca tehdide ve yok-

20 Seneca burada Epicurus’u kendisine karşı çıkan biri gibi konuşturuyor. Bu konuşmanın bir benzeri Epicurus’un Menoeceus’a mektubunda da bulunur: “Biz hedef ve amacın haz olduğunu söylerken, savurganlık ya da şehvet hazzını kastetmiyoruz, oysa bazıları cehaletten, önyargıdan ya da bir art niyetten ötürü bunu kastettiğimizi söylüyor. Haz ile kastettiğimiz bedende acı, ruhta kaygı yokluğudur... Bilgece, iyi ve adil yaşamadan haz yaşamı süremeyiz, haz yaşamı sürmeden de bilgece, iyi ve adil yaşayamayız. Erdemler haz yaşamıyla ortaya çıkar, haz yaşamı da erdemlerden ayrılamaz.” Bkz. Diogenes Laertius 10.131-132.

sunluğa nasıl direnebilir? Böyle yumuşak bir düşmana bile boyun eğiyorsa ölümün yüzüne, acılara, dünyanın ve en acımasız düşmanların neden olduğu yıkımlara²¹ nasıl katlanabilir? “Bilge hazzın önerdiğini yapacak,” diyebilirsin. Tamam, ama onun ne kadar çok şey önerdiğini görmüyor musun? ^[2] “Erdeme bağlı olduğu için ahlâksızca öneride bulunamaz,” diyebilirsin. Tamam, ama yine görmüyor musun, iyi olabilmesi için bir koruyucuya ihtiyacı olan bir şey nasıl “en yüce iyi” olabilir? Ayrıca takip etmek tabi olana, yönetmek de buyurana özgü olduğundan, erdem takip ettiği hazzı nasıl yönetsin? Sen buyurana arkaya koyar mısın? Erdemin, hazlarınizi önceden tatmak gibi seçkin bir görevi var!²² ^[3] Ancak hakaret edercesine, kendisine erdem muamelesi yapılan bir şeyin gerçekten erdem olup olmadığını göreceğiz, öyle ya, o yerini değiştirmişse, artık aynı adı taşıyamaz. ^[4] Bu arada üzerinde durduğumuz bu konuyla ilgili, hazlar tarafından kuşatılan birçok insanı örnek göstereceğim, Talih tüm armağanlarını onlara yağdırır, onların kötü insanlar olduğunu söylemen gerekir. Örneğin Nomentanus ile Apicius’u düşün,²³ karaların ve denizlerin nimetlerini sömürdüklerini ve her türden canlıyı masalarına taşıdıklarını anlatırlar. Yine onları iyi izle, gül yığını üzerine kuru-

21 Dünyanın neden olduğu yıkımlar ile deprem, fırtına ve sel gibi, felaketlere neden olan doğa olayları kastediliyor.

22 Cicero, *De Finibus* 2.21.69’da da Cleanthes kaynaklı benzer bir Stoacı benzetme bulunur. Buna göre kişileştirilen Haz (Voluptas) tahtında oturur, yine kişileştirilen Erdemler (Virtutes) onun yanında bulunarak onun arzularını yönlendirir, ona danışmanlık yaparlar, böylece Haz acıyla sonlanacak akılsızca bir şey yapmamış olur. Aynı yerde Erdemler şöyle der: “Biz Erdemler olarak sana (Hazza) hizmet etmek için doğduk, bizim başka bir işimiz yok.”

23 Nomentanus Horatius’un yergilerinde savurgan ve gösterişli yaşam tarzıyla anılan bir karakterdir. Tam adı L. Cassius Nomentanus’tur. Bkz. Horatius, *Satirae* 1.1.102; 1.8.11; 2.1.22; 2.3.175, vb. Apicius ise İmparator Tiberius döneminde yaşamış olan haz yaşamıyla ünlü bir kişidir, tam adı M. Gabius Apicius’tur. Seneca, *De Consolatione ad Helviam* 10.8’de de adını anar.

lup öğünlerine tepeden bakarlar, kulaklarındaki ezgilerin sesiyle, gözlerinin önündeki gösterilerle ve tabaklarındaki lezzetli yiyeceklerle keyiflenirler, bedenleri yumuşak ve tatlı losyonlarla okşanır, aynı zamanda burun delikleri de boş kalmaz, gösteriş olsun diye, sunu merasimi düzenlenen yerde farklı kokularla dolar.²⁴ Bu kişilerin haz içinde olduğunu söyleyeceksin, oysa keyif aldıkları şey iyi olmadığından, bu hazlar onlara iyi gelmeyecektir.

[XII] 1) Birileri çıkıp “Kötü olunacak, zira ruhu bozan birçok şey araya girecek ve birbiriyle çelişen fikirler zihni rahatsız edecek,” diyebilir.²⁵ Ben de onaylıyorum bunu, ancak aynı zamanda tutarsız ve pişmanlığın acısını çekmekle meşgul bu budalalar, büyük hazları deneyimleyecektir, yine de kabul etmelisin ki, her tür acıdan yoksun olduklarında, sağlıklı bir zihinden de yoksun olurlar, diğer birçoklarının başına geldiği gibi, onlar da delice bir coşkuyla eğlenir ve güldükçe kendilerinden geçerler. [2] Buna karşılık bilgelerin hazları sakın, ölçülü, neredeyse süzgün, bastırılmış ve pek görünmez olur, bu yüzden bu hazlar çağırmayla gelmez ve kendiliğinden geldiğinde de büyük bir saygı görmez ve kendisini deneyimleyenler tarafından keyifsizce kabul edilir. Nitekim ciddi meselelere oyun ve şaka nasıl katılırsa, hazlar da yaşama öyle karışır ve katılır.

[3] O halde uyumsuz şeyleri birleştirmekten ve hazzı erdemle bir araya getirmekten vazgeçsinler, zira bu kusur yüzünden en kötü insanlara dalkavukluk yapıyorlar. Kendisini hazlara kaptıran, sürekli geçiren sarhoş biri haz içinde yaşadığını bildiği için aynı zamanda erdemli olduğuna da inanır, zira hazzın erdemden ayrılamayacağını duymuştur, sonra kendi kusurlarına bilgelik adını verir ve saklaması gerekeni

24 Kullanılan *parentare* fiili “ölen anne baba ve diğer yakınlar için sunu merasimi düzenlemek” anlamındadır, burada bu merasim yerini kendi hazları için kullanan insanların aşırılığından bahsedilmektedir.

25 Bu yine kurgusal bir Epicurusçunun karşı çıkışıdır.

açığa vurur. ^[4] Bu yüzden Epicurus²⁶ tarafından yönlendirilerek aşırılıkla dolu bir yaşam sürmüyor, kendilerini kusurlarına adanmış insanlar olarak aşırılıklarını felsefenin bağrına saklıyor ve hazzın övüldüğünü duydukları yere üşüşüyorlar. Epicurus'un gerçekte ölçülü ve gösterişsiz olan haz anlayışını (Hercules aşkına, bana göre de öyledir!) benimsemiyorlar, kendi şehvetlerine bir himaye ve kılıf aradıkları için onun adından medet umuyorlar. ^[5] Bu yüzden tüm kötülükleri içindeki tek iyi özelliklerini, yani hata yapmanın verdiği utancı da yitiriyorlar. Nitekim kendilerini utandıracak şeyleri övüyor, kusurlarıyla gurur duyuyorlar, dolayısıyla rezil umursamazlıkları soylu bir adla mazur gösterilse bile, gençliklerini telafi edemiyorlar. Hazzın övülmesinin tehlikeli olmasının nedeni, bu övgüye soylu ilkelerin saklanmış olmasıdır, onları neyin bozduğu açıkça görülmektedir.

^[XIII 1] Bu konuda benim düşüncem şu (genel olarak bizimkilerin²⁷ hoşlanmayacağı şeyler söyleyeceğim): Derinlemesine incelersen Epicurus'un ilkeleri kutsal, doğru ve katıdır. Zira onun haz anlayışı küçük ve dar bir çerçeveye indirgeniyor, bizim erdem için belirlediğimiz ilkeyi o haz için belirliyor: Hazzın doğaya boyun eğmesini buyuruyor.²⁸ ^[2] Doğaya azıcık şatafat yeter! Peki, tersi nedir? Miskin ataleti, oburluğun ve şehvetin kötülüklerini "bahtiyarlık" olarak nitelendiren her insan kendi kötülüğüne sağlam bir destekçi arıyor demektir, o cazibeli adı kullanarak geldiğinde, duydu-

26 Metnin bu bölümünde görüşleri ele alınan Epicurus (MÖ 341-270) Samos'ta doğdu, 323'te Atina'da bulundu ve Kolophon'da on iki yıl boyunca felsefe çalıştı. 310 yılında Mitylene'de, kendi adıyla anılan felsefe okulunu kurdu, daha sonra Lampsakos'a ve 306'da da Atina'ya geçti. Burada bahçesiyle ünlene bir evi vardı. Özgür erkeklerle birlikte kadınların ve kölelerin de gelip felsefe eğitimi aldığı bu evin bahçesi Epicurus'un öğretisinin Bahçe Felsefesi olarak anılmasına neden oldu.

27 Stoacıların.

28 Burada doğaya boyun eğmek, insanın doğasından kaynaklanan en temel ihtiyaçlarını gidermesi, örneğin açlık ve susuzluk çekmemesi, aşırı soğuktan ve sıcaktan kurtulmasıdır. Bkz. Seneca, *Epistulae Morales* 4.10-11.

ğu değil,²⁹ kendisinin arzuladığı ve kusurlarıyla aynı ilkelere sahip olduğunu düşünmeye başladığı hazzı takip eder, hiç çekinmeden onlara boyun eğer, saklanmak şöyle dursun, artık çıplak başıyla³⁰ şatafatın keyfini sürer. Bu yüzden bizimkilerin çoğu gibi, Epicurus'un okulunun kötülüklerin öğreticisi olduğunu söylemeyeceğim, aksine şunu söylüyorum: Dinleyen kötü dinlemiş; hiç de hak edilmemiş, kötü bir şöhreti var.^[3] Kim derinlemesine dinleme imkânını bulmadıkça bu öğretiyi bilebilir? Öğretinin görünüşü masal uydurmaya fırsat tanıyor ve kötü bir beklenti yaratıyor.³¹ Bu durum cesur bir adamın kadın kıyafeti giymesi gibidir, namusun aynı kalır, erkekliğin korunur, beden rezilce itaat falan etmemektedir, ancak elinde tef vardır!³² Dolayısıyla bizzat ruhunu harekete geçiren, kusurlar kendisine gelse de sarsılmadan duran onurlu bir ad ve ilke belirlemelisin.

^[4] Erdemin tarafına geçen soylu bir karakter örneği sergilemiş olur, hazzı takip eden ise zayıf, kırık ve erkekliğini yitirmiş görünür; birisi onun için hazlar arasında bir ayrım yapmadıkça rezil şeylerin peşinde olacaktır, o ancak böyle bir ayrım sayesinde hangi hazlarının doğal arzusunun sınırları içinde olduğunu, hangilerinin kendiliğinden öne atıldığını ve sınırsız olduğunu, bu yüzden ne kadar çok doyurulursa, o kadar çok aç kalacağını bilebilecektir. ^[5] İzin verelim, erdem önden gitsin, her adım güvende olacaktır. Hazzın aşırısı da zarar verir, erdemde aşırılık korkusuna gerek yoktur,

29 Başka deyişle, *Epicurus'tan duymadığı*. "Cazibeli ad" (blando nomine) ile Epicurusçu kimliği kastediliyor.

30 "Çıplak başıyla" (aperto capite) deyimini, kişinin saklama ve üzerini örtme gereğini hissetmeden kusur işlemesi anlamında kullanılmıştır.

31 Epicurus, haz öğretisiyle sonraki dönemde olduğu gibi Seneca'nın döneminde de sıklıkla yanlış anlaşılmış ve ölçüsüz hazzı savunduğu düşünülmüştür.

32 Kybele rahipleri (corybas, çoğulu corybantes) tapınma ayinleri sırasında tef (tympanum) çalar, yüksek sesli müzik eşliğinde vahşice dans ederdi. Seneca burada muhtemelen bu görüntüye gönderme yapıyor.

zira onda bir ölçü vardır.³³ Kendi büyüklüğünden muzdarip olan iyi bir şey yoktur. Bunun yanı sıra kendisine akli bir karakter bahşedilmiş yaratıklara, akıldan daha iyi bir şey önerilebilir mi? Ayrıca bu bileşim sana uygunsa, bu yoldaşlıkla mutlu yaşama doğru yol almak sana uygunsa, bırakalım erdem önden gitsin, haz da ona eşlik etsin, gölgenin beden etrafında dönmesi gibi haz da onun etrafında dönsün. En seçkin efendi olan erdemi, hazzın hizmetçisi yapmak ruhunda hiçbir yüce değer taşımayan insanın davranışıdır.

[XIV 1] Erdem önden gitsin, işaretleri taşısin. Hazzımız da olacaktır, ancak onun efendisi ve dizginleyeni olacağız, bir şey bizi ikna etmiş olacak, hiç zorlamayacak. Ancak liderliği hazza verenler, ikisinden de yoksun kalır, erdemi yitirirler, hazza da sahip olamazlar, aksine haz onlara sahip olur, hazzın yokluğu onlara işkence gibi gelir, fazlalığı ise boğazlarını sıkarak. Hazdan mahrum kalınca zavallı, hazza boğulunca ise daha zavallı olurlar, Syrtis sularına³⁴ kapılanlar gibi kâh kuru sahile bırakılırlar, kâh kaban bir dalgayla oradan da fırlatılırlar. [2] Ancak bu aşırı ölçüsüzlükten ve körü körüne mal düşkünlüğünden kaynaklanır, zira iyi şeyler yerine kötü şeyleri tercih eden biri için başarıya ulaşmak tehlikelidir. Nasıl vahşi hayvanları güçlkle, tehlikeye katlanarak avlarsak ve yakaladıklarımızı da kaygıyla elimizde tutarsak –zira genelde sahiplerini yaralarlar– büyük hazların durumu da öyledir, büyük bir felakete dönüşür ve yakalanan yakalayan olur. Avamın bahtiyar dediği insanın hazları ne kadar çok ve büyükse, o insan bir o kadar küçüktür ve daha çok sayıda kişinin kölesidir. [3] Bu kıyas üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Nasıl ki hayvanların inlerini kontrol eden ve vahşi hayvanla-

33 Erdem tam ve eksiksizdir, azı ya da çoğu olmaz, dolayısıyla ölçüsünü korur. Buradan hareketle Menedemus ve Ariston farklı adlarla anılsa da erdemin tek olduğunu savunmuştur. Ayrıca bkz. Cicero, *De Finibus* 5.23.67.

34 Syrtis Kartaca ile Kyrene arasında bulunan iki kumlu alanın adı olup, burada olduğu gibi, denizciler için tehlikeli suları ifade ederken de kullanılır.

rı³⁵ büyük bir tuzakla yakalamayı planlayan ve izlerini takip edebilmek için geniş çalılıkları köpeklerle saran insan³⁶ daha değerli şeyleri geride bırakır ve birçok görevini savsaklarsa, aynı şekilde hazların peşinden giden insan da her şeyi erteler ve ilkin özgürlüğünden vazgeçer ve midesine çalışır, kendisine hazlar satın almaz, aksine kendisini hazlara satar.

[XV 1] Biri şunu sorabilir: “Erdem ve hazzı birleşmekten ve en yüce iyiyi hem doğru hem de keyifli kılmaktan alıkoyabilecek şey nedir?” Cevap şudur: Doğru olmayan, doğrunun parçası da olamaz ve en yüce iyi, en iyi parçasına benzemeyen bir şeyi kendinde görürse, kendi sağlamlığını koruyamayacaktır. ^[2] Erdemden doğan keyif iyi olsa bile mutlak iynin bir parçası değildir,³⁷ en güzel kaynaklardan doğarsa bile, mutluluk ve dinginlik bundan daha fazlasıdır, elbette bu tür şeyler iyidir, ancak son kertede en yüce iyiyi takip etseler de onu tamamlamaya yetmeyen şeylerdir. ^[3] Kuşkusuz kim erdem ile haz arasında, denkliğin olmadığı bir birliktelik kurarsa, kötü olanın zaafından ötürü iyi olanın da sahip olduğu gücü azaltır³⁸ ve o ana dek kendisinden daha değerli hiçbir şey tanımadığı, o sarsılmaz özgürlüğü boyunduruğa vurur. Böylece insan talihe muhtaç olur, ki bu da en büyük köleliktir, bunu kaygılı, şüpheli, ürkek, koşulların korkunç kıldığı ve zamana bağlı değişimlerin muallakta bıraktığı bir yaşam izler. ^[4] Sen erdeme sağlam ve sarsılmaz bir temel atfetmiyor, aksine onu sağlam olmayan bir yerde durmaya davet ediyorsun. Peki, talihin darbesini, bedenin değişen durumunu

35 *Bestia* akıldan yoksun olan canlı, yani genel olarak hayvan, *fera* ise evcil hayvana karşılık vahşi hayvan anlamındadır. Seneca burada iki kelimeyi de kullanıyor.

36 Seneca bu betimlemeyi Vergilius, *Georgica* 1.139’dan almıştır.

37 Stoacılar göre keyif (*gaudium*) bedensel ve duyusal hazdan (*voluptas*) farklıdır ve sadece bilgeye özgü olan içsel huzur anlamındadır, gerçek ya da hayal edilen iyi bir şeyden doğar. Seneca burada keyfi kendi başına mutlak iyiyi (*absolutum bonum*) meydana getiren bir unsur olarak görmemekte, başka deyişle onun en yüce iyiymiş gibi hedeflenmesine karşı çıkmaktadır.

38 Elbette burada kötü olan haz, iyi olansa erdemdir.

ve bedeni etkileyen şeyleri beklerken insan ne kadar sağlam kalabilir? Bu durumdaki bir insan tanrıya nasıl itaat edebilir ve haz ile acının küçük iğneleriyle rahatsız ediliyorsa, başına gelen her şeyi nasıl keyifli bir yürekle kabul edip kaderinden şikâyet etmeden, uğradığı felaketleri güler yüzle karşılayabilir? Böyle biri hazlara meylediyorsa, ne yurdunu iyi koruyabilir ya da kurtarabilir ne de dostlarını savunan biri olabilir.³⁹ [5] Dolayısıyla en yüce iyi, hiçbir gücün kendisini çekip indiremeyeceği bir yere çıksın, acı, umut, korku ya da en yüce iyinin otoritesini sarsabilecek herhangi bir şey oraya giremez, sadece erdem oraya tırmanabilir. Bu tırmanışı kendi adımıza kolaylaştırabilmek için onun ayak izlerini takip etmeliyiz, o cesurca ayakta kalacak, ne olursa olsun katlanacak, sadece sabırlı değil, neşeli de olacak, zamanın getirdiği her zorluğun doğanın yasası gereği gerçekleştiğini bilecek, iyi bir asker gibi yaralanmayı göze alacak, açık yaralarını sayacak ve oklarla delik deşik olacak, ölürken kendisi yüzünden göçtüğü kişiyi, yani komutanını sevecek ve aklında o eski buyruk olacak: “Tanrı’nın izinden git!”⁴⁰ [6] Buna karşılık kim şikâyet ediyor, ağlıyor ve sızlanıyorsa buyruklara itaat etmeye zorlanır, gönülsüz olsa da, belirlenen görevleri yerine getirmek zorunda kalır. Bir şeyin peşinden gitmektense, çeke çeke götürülmeyi tercih etmek ne büyük bir deliliktir! Hercules aşkına, bir insanın bir şeyden yoksun olduğu ve çok zor bir duruma düştüğü için acı

39 Cicero, *De Finibus* 1.20’de Epicurusçu konuşmacı haz öğretisinin gerçek bir dostluk sürdürmeye uygun olmadığı yönündeki eleştiriyi cevap verir.

40 Stoa felsefesine göre doğayı derinlemesine düşünmek tanrıyı düşünmektir. Tüm doğa ya da evren arınmış bir zihinle düşünülmesi ve felsefe yoluyla incelenmesi gereken tanrının tapınağıdır. Dolayısıyla felsefe bize sadece nasıl yaşayacağımızı değil, aynı zamanda yaşamın tanrının bir armağanı olduğunu da öğretir. Bu bağlamda “Tanrıyı izle” öğüdü, olabildiğince doğayı örnek almak suretiyle tanrıya benzemek ve böylece erdemli bir yaşam sürerek yaşam armağanının hakkını verebilmektir. Bkz. Seneca, *Epistulae Morales* 90.1-3; 50; 95.50; 115.5; *De Beneficiis* 4.25.1. Ayrıca Boethius Karş. Cicero, *De Finibus* 3.22.

çekmesi, aynı şekilde başına gelen kötü şeyler (hastalıkları, cenazeleri, zayıflıkları ve insan yaşamını her yandan kuşatan diğer unsurları kastediyorum) kadar iyi şeylere de şaşırması ve onları rezilce karşılaması tam bir budalalık ve kendini bilmezliktir. Evrenin yapısından ötürü katlanılması gereken ne varsa, yüce bir ruhla karşılanmalı. ^[7] Bu bizi bağlayan kutsal yükümlülüktür – kendisinden kaçmaya gücümüzün yetmediği ölümlü şeylere katlanmak ve onlardan rahatsız olmamak. Biz bir krallıkta doğduk, Tanrı'ya itaat etmek bizim için özgürlüktür. ^[XVI 1] O halde gerçek bahtiyarlık erdeme dayanır. Peki, erdem sana ne akıl verecek? Erdemle ya da kusurla sonuçlanmayan şeyleri iyi ya da kötü olarak nitelendirmemeye ikna edecek, sonra da ne kötülükle karşılaştığında ne de iyinin keyfiyle sarsılacaksın, böylece iyi olandan hareketle –cevaz verildiği ölçüde– bir tanrı portresi çizeceksin.

^[2] Erdem sana bu sefer üzerinden ne vadediyor? Tanrıya eş, yüce şeyler vadediyor. Hiçbir şeye zorlanmayacaksın, hiçbir şeyden yoksun kalmayacaksın; özgür, güvenli ve yaralanmamış olacaksın. Hiçbir şeyi boş yere denemeyeceksin, hiçbir şeyden alıkonulmayacaksın, her şey arzuladığın gibi olacak, aksi hiçbir şey olmayacak, ne fikrine ne de isteğine aykırı bir şey olacak. ^[3] “O halde mutlu yaşamak için erdem yeterli, öyle mi?” Kusursuz ve tanrısal olan, dahası aşırılığı olmayan erdem yeterli değil midir? İnsanın tüm arzularına kavuştuktan sonra yoksun olabileceği ne var? Her şeyi kendinde toplamış insanın dışarıdan almaya ihtiyaç duyabileceği ne var? Bununla birlikte, ne kadar ilerlemiş olursa olsun, hâlâ erdem yolunda olan insan, yeryüzü sorunlarıyla cebelleşir ve ölümlü ilmiğini ve bağıni tamamen gevşetene dek talihin lütfuna ihtiyaç duyar. O halde bazısı sıkı sıkıya bağlanmış, bazısı kelepçelenmiş, bazısı da zincirlenmiş olan kişiler arasında ne fark var? Daha yüce bir âleme doğru yol alan ve daha yüce basamaklara ulaşan biri gevşemiş zincirini de beraberinde sürükler, henüz tam özgür değilse de özgür olma yolundadır.

[XVII 1] Felsefeye bağırıp çağıranlardan biri şunları söylemeyi de alışkanlık edinmiş:⁴¹ “Madem öyle, konuşurken niçin yaşamındakine kıyasla daha cesursun? Niçin senden daha üstün olan birinin huzurunda kelimelerini dikkatli seçiyor, paranın senin için gerekli bir araç olduğunu düşünüyor, zarara uğrayınca üzülüyor, karının veya bir dostunun öldüğünü işitince gözyaşı döküyor, şöhretini önemsiyor ve hakkında yapılan kötü konuşmalardan etkileniyorsun? ^[2] Niçin doğal ihtiyacından fazla işlenmiş toprağın hasretini çekiyorsun? Niçin öğretine uygun yemek pişirmiyorsun? Niçin oldukça gösterişli bir mobilyan var? Niçin evinde senden daha yaşlı bir şarap içiliyor? Niçin kuş kafesi sergileniyor? Niçin gölge yapmak dışında hiçbir işe yaramayacak ağaçlar dikiliyor? Niçin karın⁴² zengin evin gelirini kulaklarına takı olarak takıyor? Niçin genç kölelere pahalı bir elbise⁴³ giydiriliyor? Niçin masada muntazam servis yapmak gibi bir meziyetin var, niçin gümüş yemek takımın hoşla gidecek şekilde yerleştiriliyor, özenle hizmet ediliyor ve et usta biri gibi dilimleniyor?” İstersen, şunu da ekle: “Niçin denizaşırı yerlerde arazilerin var, neden gördüğün yerlerden fazlasına sahipsin? Tam bir rezillik, öyle dikkatsizsin ki, az sayıdaki kölelerini bile tanımıyorsun ya da şatafata öyle düşkünsün ki, hatırlayabileceğinden fazla kölen var!” ^[3] Daha sonra bu eleştirilere

41 Seneca buradan itibaren kendisine yapılan, felsefede benimsediği ilkelere özel yaşamında uymadığı ve zenginlik içinde yaşadığı yönündeki eleştirilere cevap vermektedir. Sonraki yüzyıllarda ve günümüzde olduğu gibi, antikçağda da bu konu sıklıkla gündeme gelmiştir. Örneğin Tacitus, Seneca'ya dönük suçlamaları aktarır, buna göre Seneca'ya zenginliği hatırlatılarak sarayda geçirdiği dört yıl boyunca hangi bilgelikle, hangi felsefi ilkelerle üç yüz milyon sesterts kazandığı sorulmuştur. Bu suçlama ve devamı için bkz. Tacitus, *Annales* 13.42; 14.52-53; 56; 15.64. Aynı konuyla ilgili olarak bkz. Iuvenalis 10.16; Dio Cassius 61.10; 62.2; 25; Tertullianus, *De Anima* 20; Augustinus, *Epistulae* 153.14, vs. Bu konuyu derleyen modern bir çalışma için bkz. Harry E. Wedeck, “The question of Seneca's Wealth,” *Latomus* 14, Sayı. 4 (1955): 540-544.

42 Pompeia Paulina.

43 Altın işlemeli tunik.

ben de katılacağım ve kendime senin düşündüğünden daha şiddetle karşı çıkacağım, ama şimdi sana şöyle cevap veriyorum: “Ben bilge değilim ve benimle ilgili kötü düşüncelerini daha da beslememek için söyleyeyim, bilge olmayacağım. Bu yüzden benden en iyilerin seviyesinde olmamı değil, sadece kötülerden daha iyi olmamı bekle. Her gün kusurlarımı biraz azaltmam ve hatalarımı eleştirmem bana yeter. ^[4] Sağlığıma kavuşmadım, kavuşamayacağım da, ayağımdaki gutu iyileştirmekten ziyade daha az azması ve daha az acı vermesi için hafifletmeye çalışıyorum, sizin ayaklarınızla kıyaslandığında sakat bir koşucuyum.” Bunları kendi adıma değil (zira ben her türden kusurun içine gömülmüş durumdayım), en azından bir şeyler başarmış biri adına söylüyorum.

^[XVIII 1] Diyorsun ki, “Başka türlü konuşuyor, başka türlü yaşıyorsun.” Siz, en iyi insanlara düşman olan, en kindar kafalar, Platon’a da, Epicurus’a da, Zenon’a da böyle karşı çıktınız. Onların hepsi nasıl yaşadıklarını değil, aksine nasıl yaşamaları gerektiğini anlatıyordu. Ben de kendimden değil, erdemden bahsediyorum, kusurlarla ama özellikle de kendi kusurlarımla mücadele ediyorum. ^[2] Becerebildiğimde, gerektiği gibi yaşayacağım. Tepeden tırnağa zehre bulanmış kindarlığınız beni en iyiden caydıramayacak ve başkalarına saçtığınız ve hatta kendinizi öldürürken kullandığınız bu zehir bile beni, yaşamadığım ama yaşamam gerektiğini bildiğim o yaşam tarzını övmekten, erdeme tapmaktan ve uzun bir süre sürünsem de onun izinden gitmekten bir an olsun alıkoyamayacak. Gerçekte, Rutilius ya da Cato’yu⁴⁴ ulvi adetmeyen kötü niyetli bir yaklaşımın, herhangi bir şeye saygı

44 Bahsedilenler MÖ 92’de sürgüne gönderilen, cesareti ve erdemiyle ünlü Romalı devlet adamı Rufus P. Rutilius (bkz. *De Providentia* 3.7) ve iç savaş sırasında iki tarafa karşı çıkıp devletin esenliği için savaşı, Seneca’nın birçok defa erdemini örnek gösterdiği Stoacı Marcus Porcius Cato’dur (Genç Cato).

duymasını mı bekleyeceğim? Kinik Demetrius'u⁴⁵ yeterince fakir bulmayan insanların gözünde onun yeterince zengin görünüp görünmediği kimin umurunda olmalı? İnsan doğasının tüm arzularıyla mücadele eden ve herkesten daha haşın olan bu adam diğer Kiniklerden daha fakirdi, diğerleri kendilerine sahipliği yasaklarken, o kendisine sahiplik istediğini bile yasakladı, bu yüzden onun yeterince muhtaç olmadığını söylerler! Oysa onun erdemin değil, yoksulluğun bilgisine mazhar olduğunu görüyorsun.

[XIX 1] Birkaç gün önce kendi boğazını sıkarak kendi eliyle yaşamına son veren Epicurusçu filozof Diodorus'un Epicurus'un öğretilerine uygun davranmadığını söylüyorlar.⁴⁶ Bazıları bu eylemi onun deliliğiyle, bazıları da düşüncesizliğiyle açıklama eğilimindedir. Bu arada Diodorus yaşamdan göçerken mutlu olup hâlâ sağlam bir bilince sahip olduğunu kendine kanıtladı, bir limana güvenle demirleyerek geçirdiği yılların dinginliğini övdü ve senin de aynını yapman gerekse de, hiç duymak istemeyeceğin şu sözleri sarf etti: *Yaşadım ve talihin belirlediği rotayı tamamladım.*⁴⁷

[2] Birinin yaşamını, diğerinin ölümünü ele alıyorsunuz, seçkin bir eyleminden ötürü yücelmiş insanların adlarını duyduğunuzda, yabancılarla karşılaşınca havlayan köpekler gibi havlıyorsunuz, zira kimsenin iyi görünmemesinin sizin için yararlı olduğunu düşünüyorsunuz, başkasının erdemi sizin tüm kusurlarınızı ayıplama anlamını taşıyor. Kıskançlık duyarak onların yüceliklerini kendi rezilliklerinizle kıyaslıyor ve kendinize ne büyük bir zarar vermeye kalkıştığınızı anlamıyorsunuz. Zira erdemin peşinden giden-

45 Caligula döneminde Roma'da bulunan Kinik filozof. Seneca aynı zamanda dostu olan Demetrius'un özellikle de insanın başına gelen felaketleri küçümsemesiyle ilgili görüşlerini paylaşmıştır. Örneğin bkz. Seneca, *De Providentia* 3.3; *Epistulae Morales* 67.14; 91.19.

46 Bahsedilen Diodorus'un kim olduğu bilinmemektedir, adı başka bir yerde geçmez.

47 Vergilius, *Aeneis* 4.653.

ler açgözlü, şehvetli ve hırslıysa, erdem adından bile iğrenen sizler nesiniz? ^[3] Erdemin peşinden gidenlerin söylediklerini yapmadıklarını ve konuşmalarını örnek alarak yaşamadıklarını söylüyorsunuz. Onların kahramanca ve yüce şeylerden bahsetmelerinin ve insan yaşamındaki tüm fırtınalardan kaçınmalarının nesi şaşırtıcı? Onlar kendilerini çarmıhlardan kurtarmaya çalışsa da (sizler kendi elinizle kendinizi bu çarmıhlara çakıyorsunuz), cezalandırılmak için getirildiklerinde, her biri bir darağacına çekiliyor, oysa kendi rızalarıyla cezalandırılmak isteyenler, güçlü arzuları sayısınca tekrar tekrar çarmıha geriliyor. Buna rağmen kötü konuşup başkasına hakaret etmekten keyif duyuyorlar. Bazıları kendilerini izleyenlere darağacından tükürmeseydi, böyle davranmakta özgür olduklarına inanırdım.

[XX 1] “Filozoflar, kendi söylediklerini yapmıyorlar.” Oysa söylediklerinden daha fazlasını, ahlâklı bir zihinle benimsedikleri şeyleri yapıyorlar, zira sadece sözlerine uygun davranısalardı, onlardan daha mutlusu olabilir miydi? Bu arada, iyi sözler ve iyi düşüncelerle dolu kalpleri de kötülememen gerekir. ^[2] Herhangi bir pratik sonuç doğurmasa bile, insanlar yararına olan uğraşlar övgüye değerdir. Dik patikada ilerleyenlerin zirveye varamamasında şaşıracak ne var? Aksine, adamsan, başarısız olsalar bile büyük işlere girişenlere saygı duy. İnsanın kendi gücünü değil, doğasının gücünü göz önünde tutarak bir işe girişmesi, yüce hedeflere ulaşmaya çalışması ve kendisine büyük bir cesaret bahşedilmiş kişiler tarafından bile başarılamayacak büyük işleri zihnen amaç edinmesi saygıdeğer bir davranıştır. ^[3] Böyle biri şunu ilke olarak benimsemiştir: “Ben ölüme ve komedyaya aynı yüz ifadesiyle bakacağım. Ben zorluklara, ne kadar büyük olurlarsa olsun, bedenimi cesaretle güçlü kılarak katlanacağım. Ben zenginliği, ona sahip olayım ya da olmayayım, aynı şekilde küçümseyeceğim, zenginlik başka bir yerdeyse üzülmeyleceğim, yanımda parıldarsa şı-

marmayacağım. Ben talihe, onun gelmesine ya da gitmesine aldırış etmeyeceğim. Ben tüm toprakları bana aitmiş, kendi topraklarımı da herkese aitmiş gibi göreceğim. Ben diğer insanlar için doğduğumu bilecek ve bu nedenle nesnelerin doğasına şükran duyarak yaşayacağım, zira doğa benim çıkarlarıma bundan daha iyi hizmet edebilir miydi? ^[4] Beni bir birey olarak herkese, herkesi de yine birer birey olarak bana verdi. Sahip olacağım şeyi ne cimrilik edip koruyacağım ne de müsriflik edip dağıtacağım. Bana iyice bahşedilmiş olandan fazlasına sahip olmam gerektiğine inanmayacağım. Yaptığım iyiliklerin sayısını ve ağırlığını hesaplamayacağım, sadece iyilik yaptığım kişinin değerlendirmesini önemseyeceğim, değerli birinin aldığı şey gözüme asla daha büyük görünmeyecek. Her şeyi bir kanıdan değil, bilincimden hareketle yapacağım.⁴⁸ Bilincime uygun olarak yapacağım her şeyin herkesin gözü önünde yapıldığına inanacağım. ^[5] Benim için yemenin ve içmenin tek amacı doğanın ihtiyaçlarını karşılamak olacak, karnımı doldurup boşaltmak değil. Dostlarıma karşı güler yüzlü, düşmanlarıma karşı yumuşak ve hoşgörülü olacağım. Benden rica edilmeden, isteneni vereceğim ve ahlâken doğru olan talepleri olumlu karşılayacağım. Dünyayı vatanım, üzerimde ve yanımda olup işlerimin ve sözlerimin yargıcı olan tanrıları da onun yöneticileri olarak kabul edeceğim. Doğa ne zaman nefesimi geri isterse ya da akıl onu serbest bıraksa,⁴⁹ iyi vicdanımı ve iyi çalışma-

48 *Opinio* (kanı) ve *conscientia* (bilinç) karşılaştırmasının gerçek değerini anlamak için iki kavramın ifade ettiği anlamları bilmek faydalı olacaktır. *Opinio* “kanı, sanı, varsayım, kanaat, inanç” anlamlarına sahip olup genel olarak kanıtlanmış, temellendirilmiş, bilgiye dayanan düşünceden ayrılır. *Conscientia* ise “bir şeyi başkalarıyla birlikte bilme, ortak bilgi, genel olarak bilgi, bilinç, bir şeyin doğru ya da yanlış olduğunun bilincinde olma, ahlâk duyusu” anlamlarındadır. Dolayısıyla bağlamda bireyin bir kanıdan değil, bilinçten hareketlenmesi, doğru ya da yanlış olduğu belli olmayan bir sanı yerine, kendisinin ve doğanın farkında olan biri olarak doğruyu ve yanlış ayırt edebilme yeteneğinden hareketlenmesi anlamını taşır.

49 Stoacılar “yaşamdan makul göçüş” (*rationalis e vita excessus*) fikrini savunuyordu, bu bağlamda aklın (*ratio*) nefesi serbest bırakması bir intihar

ları sevdiğime, benim yüzümden kimsenin özgürlüğünün, en azından kendi özgürlüğümün kısıtlanmadığına tanıklık ederek yaşamdan göçeceğim.” Bunları yapmayı ilke olarak benimseyecek, isteyecek ve deneyecek bir insan tanrılara doğru yol alacaktır, onlara ulaşamasa bile, “cüretkâr bir girişimde başarısız olmuştur.”⁵⁰

[6] Erdemden ve ona hürmet edenlerden iğrenen sizler de farklı bir şey yapmıyorsunuz. Zira cılız ışıklar da güneşten korkar ve gece yaratıkları parıldayan günden tiksindir, şafağın ilk ışıklarını görünce serseme dönerler ve her yerde barınaklarını arar, bir delik bulup ışık korkusuyla oraya saklanırlar. Hırıldayın, zavallı dilinizi iyiye hakaret etmek için kullanın, ağzınızı açın, ısırın, iz bırakmadan çok önce dişinizi kıracaksınız.

[XXI 1] “Madem bu adam felsefeye bu kadar meraklı, niçin zengin bir yaşam sürüyor? Madem malın mülkün küçümsemesi gerektiğini söylüyor, niçin kendisinin malı mülkü var? Bu tür bir yaşamın küçümsemesi gerektiğini düşünüyorsa, niçin öyle yaşıyor? Sağlıklı olmanın küçümsemesi gerektiğini düşünüyorsa, niçin kendisine çok dikkat edip sağlığının mükemmel olmasını olmak istiyor? *Sürgün* kelimesinin anlamsız olduğunu düşünüyor ve ‘İnsanın yaşadığı bölgeyi değiştirmesinin nesi kötü?’ diyor, o halde niçin izin verildiği sürece kendi memleketinde yaşıyor? Madem daha uzun ya da kısa süren yaşamlar arasında fark olmadığına hükmediyor, peki niçin, bir mâni olmadıkça, ömrünü uzatıyor ve uzun süren yaşlılığında huzurla gücünü korumaya devam ediyor?” [2] O⁵¹ elbette bu şeylerin küçümsemesi gerektiğini söylüyor, gerekçesi ise onlara sahip olmamak değil, onlara endişeyle sahip olmamaktır. O bu tür şeyleri

övgüsü olarak görülemez. Bu tür bir göçüş için aranan gerekçe bireyin sevdikleri ya da ülkesi için yaşamından vazgeçmesi, genç Cato örneğinde olduğu gibi politik özgürlüğünü yitirmesidir.

50 Ovidius, *Metamorphoses* 2.328.

51 Burada Seneca kendisinden bahsediyor.

kendinden uzaklaştırmaz, sadece bunlar uzaklaştığında, güvenle yoluna devam eder. Gerçekten de talih, geri verilmesini istediğinde zenginliğini şikâyet etmeden geri verecek olan kişi dışında, zenginliği güvenle nerede saklayabilir?

[3] M. Cato,⁵² Curius ile Coruncanius'u⁵³ ve *censor*⁵⁴ cezasının birkaç gümüş metal olduğu o çağı överken, kendisinin dört milyon sesterti vardı, kuşkusuz bu para Crassus'un sahip olduğundan az, Censor Cato'nun⁵⁵ sahip olduğundan fazlaydı. Karşılaştırılırsa, Crassus'un⁵⁶ serveti, onun dedesinkine kıyasla büyük olan servetinden katbekat büyüktü ve kaderinde daha büyük bir servet olsaydı, bundan hiç şikâyet etmezdi. [4] Bilge talihin kendisine sunduğu armağanları hak etmediğini düşünmez. O zenginliği sevmez, ancak ona sahip olmayı tercih eder; onu yüreğinde değil, evinde ağırlar ve sahip olduğu zenginliği reddetmez, aksine onu korur ve erdemine yardımcı olacak daha büyük bir imkân olarak düşünür.

[XXII 1] Ayrıca bilgenin fakirlikten ziyade zenginlikte gücünü daha çok gösterme imkânı bulacağından kim şüphe edebilir? Zira fakirlikte sadece bir çeşit erdeme yer vardır, o da fakirliğe boyun eğmemek ve onun altında ezilmemektir, oysa zenginlikte ölçülülük, cömertlik, dikkat, düzenlilik ve her yere yayılan bir görkem yok mudur? [2] Bilge bodur olsa da kendini küçümsemeyecek, ancak uzun olmayı isteyecektir. Bedenen zayıf ya da bir gözünü kaybetmiş olsa da güçlü

52 Genç Cato.

53 M. Curius Dentatus, Pyrrhus'u ve Samnitleri yenen komutandır. Tiberius Coruncanius ise MÖ 280 yılının *consul*'ü, Dentatus'un dostu ve *plebs* sınıfı içinde *pontifex maximus* olan ilk kişiydi.

54 Roma'daki devlet memurları içinde en üstünüdür, iki memur olarak hizmet ederler ve daha önce *consul*'lük yapmış olmaları gerekirdi. Sulla *censor*'ların yetkilerini kısıtlamıştı, Cicero ise alınan yetkileri yeniden canlandırmış ve sayısını artırmıştı.

55 Yaşlı Cato *censor*'luğundan ötürü *Censor* olarak da anılır.

56 M. Crassus Roma tarihinde zenginliği ve malvarlığıyla bilinen bir devlet adamıydı.

olacak, ancak sağlam bir bedeninin olmasını tercih edecek, öyle ki kendisinde bedeninden daha güçlü bir şey olduğunu bilecektir. ^[3] Sağlığı kötüyse buna katlanacaktır, ancak sağlığının iyi olmasını arzulayacaktır. Zira bazı şeyler, bütünle kıyaslandığında değersiz olsa da ve temelde iyi olanı yıkıma uğratmadan söküp alınabilse de, yine de erdemden doğan daimî sevince bir katkıda bulunabilir. Müsait ve etkili rüzgârın esmesi denizciyi sevindirir, açık bir hava ve güneş ışığının vurduğu bir yer insana kışın, soğukta iyi gelirse, zenginlik de bilgeyi öyle etkiler ve sevindirir. ^[4] Ayrıca bilgiler (sadece erdemin iyi olduğunu düşünen bizimkilerden bahsediyorum) arasında kim bizim “tarafsız”⁵⁷ dediğimiz şeylerin kendi içinde bir değer taşıdığını ve bazılarının başka şeylerden daha fazla arzulandığını reddeder? Onlardan bazılarına biraz, bazılarına ise çok değer atfediyoruz. ^[5] Dolayısıyla zenginliğin arzulanan şeyler arasında olduğunu düşünmek gibi bir hata yapmayasın. “Madem zenginliğin sendeki yeriyle bende ki yeri aynı, niçin benimle oynuyorsun?” diyorsun. Zenginliğin bende nasıl farklı bir yeri olduğunu mu öğrenmek istiyorsun? Zenginlik gittiğinde benden kendisi dışında hiçbir şeyi götürmez, oysa o senden ayrıldığında sen sersemleyeceksin ve onun tarafından terk edilmiş görüneceksin, zenginliğin bende bir yeri var ama sende en yüksek yerde bulunuyor, sonuç olarak zenginlik bana ait ama sen zenginliğe aitsin.

[XXIII 1] O halde filozoflara parayı yasaklamaktan vazgeç, kimse bilgeliği fakirlikten ötürü kınamadı. Filozof daha büyük bir zenginliğe sahip olacak, ancak o kimseden çalınmamış, uğruna başkasının kanı akıtılmamış, kimseye zarar verilmemiş, utanç verici arayışlarla elde edilmemiş bir zenginliktir, onun harcanması kazanılmasından daha

57 Stoacılar erdem (virtus) ve kusur (vitium, dedecus) kategorisine girmeyen, iyi veya kötü olmayan şeylere “tarafsız, fark yaratmayan” anlamında *indifferens* (çoğulu *indifferentia*) demiştir, örneğin zenginlik böyle bir şeydir.

az onur verici değildir, kötü niyetli olmadıkça kimse onun için sızlanmayacak. Zenginliğini dilediğin kadar artır; herkesin kendisine ait olduğunu söylediği birçok şey içeriyorsa ve kimse onun sırf kendisine ait olduğunu söyleyemiyorsa, zenginliğin onur verecektir. ^[2] Kuşkusuz talihin cömertliğini bir kenara itmeyecek ve onurlu yollardan elde ettiği miras ona utanması ya da gururlanması için herhangi bir neden sunmayacaktır. Bununla birlikte, evini açıp tüm kenti sahip olduğu malları görmeye davet ederse gururlanmak için bir fırsat elde etmiş olacak ve şunu söyleyebilecektir: “İçinizden biri burada kendisine ait herhangi bir şey görürse, onu alabilir.” Ah, ne harika bir adam! En iyi zengin o! Bu sözünden sonra ne çok şeye sahip olacak! Demek istediğim şu: Kaygısızca ve özgüvenle insanların evinde arama yapmasına izin verirse ve kimse orada kendisine ait olan, el koyabileceği bir şey bulmazsa, işte o zaman cesurca ve apaçık zengin olacaktır. ^[3] Bilge dürüstçe bir giriş yapmayan bir *denariusu*⁵⁸ bile eşliğinden geçirmeyecek, talihin armağanı ve erdemin meyvesi olan büyük bir zenginliği kötülemeyecek ve dışlamayacaktır. Zenginliğe iyi bir yer ayırmayı çok görmenin nedeni ne? Gelsin, misafir edilsin. İnsan ne onunla gösteriş yapacak ne de onu saklayacak (bunlardan ilki budala, diğeri ise korkak ve aşağılık bir zihne yakışır), söylediğim gibi, yüce bir iyilik taşıyor diye zenginliği evinden kovmayacaktır. ^[4] Aksine, ne diyecek? Ya “Hiçbir işe yaramıyorsun,” ya da “Ben zenginlikten yararlanmayı bilmiyorum,” diyecek, değil mi? Nasıl ki bir yolu yayan tamamlayabileceği halde bir araca binmeyi tercih ediyorsa, aynı şekilde, fakir olabilecekken zengin olmayı da isteyecektir. Bu yüzden zenginliğe değişken ve elinden kayıp gidebilecek bir şey olarak sahip olacak, onun ne başkasına ne de kendisine bir yük olmasına izin verecektir. ^[5] Bağış yapacak (Niçin kulaklarınızı öyle diktiniz? Niçin cebinizi yokladınız?), evet, ya iyi insanla-

58 Gümüş para.

ra ya da iyiye dönüştürebileceği insanlara bağış yapacak, dikkatle seçtiği en değerli insanlara bağış yapacak, öyle ki aldıkları kadar harcadıklarının da hesabını tutması gerektiğini hatırlayacak, adil ve makul bir gerekçeyle bağış yapacak, zira kötü bir armağan rezil harcamalar arasında sayılır, eli cebine hemen gidebilecek ama cebi delik de olmayacak, cebinden çok para çıksın ama düşmesin.

[XXIV 1] Kim bağış yapmanın kolay bir şey olduğunu düşünürse, hata eder; paranın dikkatle paylaşılması, rastgele ve zorlamayla dağıtılmaması gerektiği düşünülürse, bağış yapmanın ne denli zor olduğu görülür. Şu adamı kazanıyorum, şuna karşılığını veriyorum; şuna yardım ediyorum, şuna acıyorum; fakirlik tarafından esir alınmaması ve bir işle meşgul olmaması gereken şu adama hak ettiğini veriyorum; ne kadar muhtaç durumda olurlarsa olsunlar şunlara hiçbir şey vermeyeceğim, zira versem bile, yine muhtaç duruma düşecekler; şunlara destek olacağım, şunları ise zorlayacağım. Bu konuda umursamaz biri olamam, isimlere asla bağışta bulunurken yaptığım kadar dikkat etmem.

[2] “Ne yani, geri almak için mi bağış yapıyorsun?” Hayır, israf etmemek için bağış yapıyorum. Bağış öyle bir konumdadır ki, orada geri istemenin olmaması gerekir, keza orada geri verilmesi de söz konusu olamaz. Yaptığın iyilikten, ihtiyaç duymadıkça kazıp çıkarmayacağın, derine gömdüğün hazine gibi bahsedeceksin. Zengin bir adamın evi iyilik yapmak için ne büyük bir fırsata sahiptir! [3] Nitekim kim cömertliğini sadece toga giymiş kişileri evine çağırarak gösterir? Doğa insanlara faydalı olmamı buyuruyor. Köle ya da özgür, soylu ya da azat edilmiş olmaları, haklı olarak ya da dostları arasında özgürlüğüne kavuşmuş olmaları ne fark eder? İnsanın olduğu yerde iyiliğe de yer vardır. Bu yüzden evin eşiğinde bile para saçılması ve cömertlik sergilenmesi mümkündür; bu davranış, özgür insanların bir yükümlülü-

ğü olduğu için değil, özgür bir zihinle yapıldığı için öyle adlandırılmıştır.⁵⁹ Rezil ve değersiz insanlar bilginin cömertliğinden nasiplenmez ve bilge değerli bir şey bulduğunda onu usanarak elinden çıkarma hatasına düşmez.

[4] Dolayısıyla kendisini bilgeliğe adayan kişilerin ahlâken doğru, cüretkâr ve kahramanca sözler sarf ettiğini duymamak için bahane aramayın. Ayrıca şuna da bilhassa dikkat edin: Kendisini bilgeliğe adayan kişi başka, bilgeliğe erişmiş kişi başkadır. İlki sana şöyle diyecek: “En iyi şekilde konuşuyorum, ancak hâlâ birçok kötülük arasında dolanıp duruyorum. Benden hedeflediğim ilkeye uygun yaşamamı beklemen doğru değil, zira şu anda kendimi biçimlendiriyor, kalıba sokmaya çalışıyor ve önümdeki örneğe uygun olarak yüceltmeye çalışıyorum; önce belirlediğim hedefe varayım, sen de işte o zaman eylemlerimin sözlerime uygun olup olmadığını yargıla.” Kuşkusuz insana özgü iyi halin zirvesine çıkan biri ise seninle başka türlü konuşacak ve sana öyle davranacaktır: “Öncelikle, kendinde senden neredeyse daha iyi olan insanlarla ilgili görüş bildirme hakkını görmek doğru değil. [5] Halihazırda doğruluğumun kanıtı kötülerin benden hoşnutsuz olmasıdır. Ancak yine de sana hiçbir ölümlüden esirgemediğim gerekçemi açıklayacağım, uygun gördüğüm ve her bir unsur için yeterli bulduğum kadarını dinle: Ben zenginliğin iyi olduğunu kabul etmiyorum, zira öyle olsaydı, insanları iyi yapardı. Oysa günümüzde kötü insanların elinde bulunduğu için zenginliğe iyi denemeyeceğinden, onu böyle nitelendirmeyi reddediyorum. Bununla birlikte zenginliğin arzulanabilir, yararlı ve yaşamı kolaylaştıran bir şey olduğunu kabul ediyorum.

[XXV 1] O halde, zenginliğe sahip olunması gerektiği konusunda anlaştığımıza göre, onu iyi şeyler arasında saymama-

59 Latince *liberalitas* kelimesi “özgür” anlamındaki *liber* kelimesinden türemiş olup hem “özgür insana yakışan düşünce şekli, soylu ruh”, hem burada kullandığımız gibi “cömertlik”, hem de “bağış, armağan” anlamındadır.

mın ve ona sizden farklı bir şekilde yaklaşmamın gerekçesinin ne olduğunu dinleyin: Beni çok şatafatlı bir eve koy, herkesin altın ve gümüş kullandığı bir yere koy, bana ait olsalar bile yine de onların benim dışımda şeyler olduğundan hiç kuşku duymayacağım. Beni Sublicius Köprüsü'ne götür ve dilencilerin arasına koy, yine de kendimi küçük görmeyeceğim, zira dilenmek için elini uzatan insanların arasında oturuyor olacağım. Öyle ya, ölme olasılığı bulunan bir insan bir parça ekmekten yoksun olsa ne olur, olmasa ne olur. O halde bundan ne anlaşıyor? Köprüdense o gösterişli evi tercih ederim. ^[2] Beni pahalı mobilyaların ve lüks eşyaların arasına koy; yumuşak harmanım olacak ve misafirlerim mor divana yaslanacak diye daha bahtiyar olduğuma inanmayacağım. Minderlerimi değiştir; yorgun boynum bir avuç samana dayanıyor, eski giysi parçalarının arasına atılan bir Circus minder ^[60] üzerinde yatıyorum diye daha zavallı olmayacağım. O halde bundan ne anlaşıyor? Ruhumun durumunu, çıplak omuzlarımı ve yara bere içinde ayaklarımı sergileyerek değil, üzerimde toga, ayağımda da ayakkabılarla göstermeyi tercih ederim. ^[3] Tüm günlerim arzuladığım gibi geçiyor, öncekiler yeni keyifler ekleniyor, bu yüzden şişinip durmayacağım. Zamanın bu lütfunu tersine çevir, o noktada ruhum sürekli bir kaybın, acının ve türlü türlü düşmanca saldırının olumsuz etkisi altında olsun, şikâyetsiz saatim geçmesin, ben yine de bu nedenle kendime en zavallı insanlar arasında yer alan bir zavallı demeyeceğim, bu nedenle tek bir günü bile lanetlemeyeceğim, hiçbir gün bana kararmış gibi görünmeyecek. O halde bundan ne anlaşıyor? Acılarımı bastırmaktansa, sevinçlerimi dizginlemeyi tercih ediyorum.”

^[4] Ünlü Sokrates sana şunu söyleyecek: “Beni tüm soylara muzaffer kıl, ister Bacchus’un keyif dolu arabası ^[61] zafe-

60 Ucuz yünden yapılp kuş tüyüyle doldurulan bu minder Circus’ta satıldığı için bu adı almış, genelde fakir kimseler tarafından kullanılmıştır.

61 Şarap Tanrısı Liber ya da Bacchus’un altın ve mücevherle dolu olup sarmalık ve üzümle kaplı arabası.

rimi kutlarken beni güneşin doğuşundan Thebae'a⁶² kadar taşısin, ister ulusların kralları benden yasaları öğrenmek istesin, ister her yandan bir tanrı gibi selamlanayım, ben ziyadesiyle bir insan olduğumu düşüneneğim. Böylesine büyük bir yüceliğe kafa üstü yere çakılma talihsizliğini ekle; gururlu ve acımasız olan muzaffer bir komutanın geçişini şenlendirmek için yabancı bir el arabasına konayım, kendi arabamda durmama kıyasla başkasının arabasında daha aşağılanarak taşınıyor olmayacağım.”^[5] O halde bundan çıkan sonuç ne? Her şeye rağmen, yenmektense ele geçirilmeyi tercih ederim. Talihin tüm egemenliğini küçümseyeceğim, ama bir seçim yapma imkânı sunulacaksa, onun daha iyi tarafını seçeceğim. Başıma ne gelecekse gelsin, iyi olacak ama daha makbul ve daha keyifli olan, baş edilmesi sıkıntı yaratmayacak şeyler başıma gelsin. Zira bir erdemi çaba sarf etmeden elde edeceğini düşünmen doğru değil, aksine bazı erdemler rahatsız edilmeye, bazı erdemler de yulara ihtiyaç duyar.^[6] Nasıl ki, bedenin yokuş aşağı yuvarlanmaması için tutulması ve yokuş yukarı adım atmak için zorlanması gerekiyorsa, aynı şekilde, bazı erdemler yokuş aşağı ilerlerken, bazı erdemler de yokuş yukarı çıkar. Sabır, cesaret, azim ile zorluklara karşı duran ve talihi zapt eden her erdemin yükselmesi, çaba harcaması ve mücadele etmesi gerektiğinden kimin şüphesi var?^[7] O halde bundan ne anlaşılıyor? Cömertlik, ölçülülük ve nezaketin aşağı doğru gitmek olduğu yeterince açık değil mi? Bunlara sahip olduğumuzda ruhumuz aksi yöne kayıp gitmesin diye, onu diğer erdemlere teşvik edip tüm gücümüzle zorlayalım. Bu yüzden fakirlikte, nasıl dövüşüleceğini bilen daha zorlu erdemleri, zenginlikte ise çekinerek adım atan ve kendi ağırlığını tartan daha dikkatli erdemleri uygulayalım.^[8] Madem böyle bir ayrım var, ben de kan ve terle deneyimlenen erdemlerdense daha çok dinginlikle

62 Şarap Tanrısı'nın Thebae'da doğduğuna inanılırdı.

uygulanması gereken erdemleri kendime uydurmayı tercih ediyorum. Bilge der ki, “Dolayısıyla böyle konuşup farklı yaşamıyorum, aksine, siz beni farklı dinliyorsunuz, sadece sözlerimin çıkardığı ses kulaklarınıza ulaşıyor, ne anlama geldiklerini sorgulamıyorsunuz.”

[XXVI 1] “O halde, ikimiz de zenginliğe sahip olmayı istiyorsak, benim gibi bir budala ile bilge arasında ne fark var?” Büyük bir fark var. Zenginlik bilgeye göre köle, budalaya göre efendi konumundadır. Bilge zenginliğe hiç önem vermez, sizin içinse zenginlik her şeydir; zenginliğe, sanki biri size, ona ebediyen sahip olacağınıza dair söz vermiş gibi, davranıyor ve bağlanıyorsunuz, bilge ise fakirliği en çok, zenginliğin tam ortasında dururken düşünür. ^[2] Bir komutan kendisini, henüz başlamamış olsa bile, ilan edilmiş savaşa hazırlamayan barışa asla güvenmez. Güzel bir ev, asla yanamayacak ve yıkılamayacakmışçasına şımartıyor sizi, zenginliğiniz de her tür tehlikeden uzakmış ve talih onu yıkmaya yetecek olan tüm gücünü yitirmişçesine sersemletiyor. ^[3] Ablukaya alındıklarında, savaş araçlarından bihaber, kendilerini kuşatanların teşebbüslerini kayıtsızca izleyen ve uzaklarda dikilen yapıların amaçlarına dair tahmin yürütmeyen barbarlar gibi, hiçbir işle uğraşmayıp zenginliğinizle oynuyor ve onun karşılaşabileceği tehlikeleri öngörmüyorsunuz. Aynısı başınıza geliyor, sahip olduğunuz şeylerin içinde aylaklık ediyor, sizi birçok yönden ne çok şeyin tehdit ettiğini ve yakında tüm değerli mallarınızın yağmalanacağını düşünmüyorsunuz. ^[4] Oysa bilge, birisi zenginliğini elinden alırsa, her şeyini ona bırakacaktır,⁶³ zira bilge mevcut durumda sahip olduğu şeylerle mutlu yaşar ve geleceğe güvenle bakar. Ünlü Sokrates veya insan meselelerine aynı şekilde yaklaşan, onunla aynı itibara sahip olan başka biri şöyle der: “Yaşamımdaki eylemleri sizin kanılarınıza göre şekillendirmemek kadar azimli olduğum bir konu daha yoktur.

63 Stilbon örneği için bkz. Seneca, *De Constantia Sapientis* 5.6.

Her bir köşeden, her zamanki gibi bana sataşın, bana hakaret ettiğinizi değil, zavallı bebekler gibi ağladığınızı düşüneceğim.”^[5] Bilgelige erişen biri bunları söyleyecek, hatadan münezzeh olan ruhu ona, başkalarını, nefret ettiği için değil, tedavi etmek için suçlamasını buyurur. Şunları da ekleyecek önceki sözlerine: “Sizin benimle ilgili kanaatiniz beni kendi adıma değil, sizin adınıza yönlendiriyor, zira siz bağırان kişilerin erdemden nefret etmesi ve ona saldırması, iyi olma umudunun reddedilmesidir. Bana haksızlık yapmış oluyorsunuz, sunakları yıkanlar tanrılara haksızlık yapmış olmaz.”^[6] Ancak kötü niyet ve kötü düşünce, insanın zarar veremediği yerde de kendini gösterir. Aklınızdan geçenlere, En İyi ve En Yüce Iuppiter’in şairlerin uydurmalarına katlandığı gibi katlanıyorum, o şairlerden biri tanrıya kanat taktı,⁶⁴ biri de boynuz; biri onu zina yapan ve geceleri bile ayakta olan bir tanrı olarak, bir başkası onu diğer tanrılara karşı acımasız, insanlara karşı adaletsiz, gençleri ve hatta akrabalarını bile çalan bir tanrı olarak betimledi. Şairler tanrıların böyle olduğuna inandıysa, insanların kusur işledikleri gerekçesiyle utanç içinde olmalarını gerektirecek başka hiçbir eylem yoktur.^[7] Ancak her ne kadar sözleriniz beni yaralamasa da, yine de sizi durumunuzla ilgili uyarıyorum. Erdeme saygı duyun, uzun süredir büyük bir şey olarak onun peşinden giden ve her gün daha büyük görünen bir şeyin peşine düştüklerini haykıran insanlara inanın, tanrılara hürmet ettiğiniz gibi ve erdeme ve tanrıların rahiplerine benzer şekilde onu savunanlara da hürmet edin, kutsal metinlerden bahsederken yaptığınız gibi, dilinize dikkat edin.”⁶⁵ Birçok

64 Burada Tanrı Iuppiter’in kuğu kılığına girerek Leda’yı ziyaret ettiğini, boğa kılığına girerek Europa’yı kaçırdığını, Saturnus’u devirip Vulcanus’u yüzüne gönderdiğini, Iuno’yu ayaklarından göğe astığını ve Ganymedes’i kaçırıp kupa taşıyıcısı yaptığını anlatan şairler eleştiriliyor.

65 Dinî törenlerde kötü kehanetleri duymamak ve onlardan kaçınmak için sessiz olmak gerekirdi.

kişinin düşündüğü gibi, beğenilsin diye böyle bir konuşma yapılmıyor, aksine kurban töreni kötü bir sözle bölünmesin, ritüele uygun yapılsın diye sessizlik egemen oluyor. Bununla birlikte, bu sessizliğin size, tören sırasında sarf edilen kehanet sözünü, kendi sesinizi bastırarak dikkatle dinleyebilesiniz diye bilhassa buyurulması gerekir. ^[8] Biri yönetici olarak çingırağı sallayıp konuşurken, yine usta biri hafifçe dokunduğu eliyle kaslarını, kollarını ve omuzlarını keserek kanatırken, bir kadın sokakta dizleri üzerinde sürünerek ulurken ve gündüz vakti örtüye sarınmış, elinde bir lamba ve bir defne demeti taşıyan yaşlı bir adam tanrılardan birinin öfkeli olduğunu haykırırken, siz de hep birlikte koşarak onları dinler, şaşkınlıktan âdeta dilinizi yutar ve onlardan her birinin kutsal olduğunu kabul edersiniz.

^[XXVII 1] İşte, Sokrates içine girerek arındırdığı ve herhangi bir meclisten daha onurlu kıldığı o hapisshaneden şöyle sesleniyor: “Erdemlere kara çalmak ve kötü konuşmalarla kutsal değerleri çiğnemek bir çılgınlık, tanrılara ve insanlara karşı düşmanca bir tavidir! Yapabiliyorsanız, iyi şeyleri övün, yapamıyorsanız bari görmezden gelin, ancak rezil suistimallerinizi sürdürmek hoşunuza gidiyorsa, birbirinize saldırın durun. Zira göğe karşı delice hiddetlendiğinizde size, ‘Günah işliyorsunuz,’ demem, ‘Vaktinizi boşa harcıyorsunuz,’ derim. ^[2] Ben bir zamanlar Aristophanes’in şakalarına malzeme oldum,⁶⁶ komedya şairlerinin hepsi o zehirli nüktelerini üzerime boca etti. Erdemim onlar sayesinde daha da saygınlık kazandı ve yine onlar sayesinde arzulanmaya başladı, erdemim için ortaya serilme ve sınanma fırsatı doğdu; biri erdemimin ne kadar büyük olduğunu, onu en iyi ancak onun saldırı karşısındaki gücünü gördüğünde anlar. ^[3] Kimse çakmaktaşının sertliğini ona vuranlardan daha iyi bilemez. Ben de aynı şekilde, her bir yandan gelen dal-

66 Aristophanes *Bulutlar* adlı eserinde Sokrates’le alay etmiştir.

gaların durmadan dövdüğü ama hiçbirinin yerinden kıpırdamadığı ve birçok çağ boyunca durmadan devam eden saldırıların tüketemediği denizdeki yalnız bir taş gibi boy gösteriyorum. Saldırın, hamlenizi yapın, tahammül ederek sizi yeneceğim. Bir şey sağlam ve ele geçirilemez olan başka bir şeye saldırdığında sadece gücünü kendine zarar vermek için kullanmış olur. Dolayısıyla mızraklarınızı fırlatacağınız yumuşak ve düşebilir bir şey arayın.”

[4] Ancak sizin başkalarının kötülüklerini arayıp bulmaya, herhangi biri hakkında hüküm vermeye ayıracak boş vaktiniz var mı? “Niçin şu filozof böyle görkemli bir hayat sürüyor? Niçin böyle pahalı bir yemek yiyor?” Her tarafınız yara bere içindeyken başkalarının sivilcelere bakıyorsunuz. Bu, uyuz illetiyle cebelleşen birinin en güzel bedenlerdeki ben ve siğillerle alay etmesi gibi bir şeydir. [5] Para peşinde koştu diye Platon’u, para aldı diye Aristoteles’i, parayı reddetti diye Democritus’u, para harcadı diye Epicurus’u eleştirin.⁶⁷ Alcibiades ile Phaedrus’u⁶⁸ atın önüne, kusurlarımın benzerleriyle karşılaştığınızda en büyük bahtiyarlığa kavuşacaksınız! [6] Niçin daha ziyade sizi her yandan ele geçiren, bazısı dışarıdan çöreklenen, bazısı bizzat iç organlarınızda alevlenen kendi kötülüklerinize odaklanmıyorsunuz? Kendi durumunuzu yeterince bilmeseniz bile, insani meseleler daha iyi insanlara kara çalmak için boşboğazlık edecek boş vakti bulabileceğiniz bir konuşma henüz ulaşmamıştır.

[XXVIII 1] Siz bunu anlamıyor ve talihinize uymayan bir çehre takınıyorsunuz, tıpkı sirkte veya tiyatrodaki otururken

67 Platon Dionysius ve Dion’la buluşmak için Sicilya’ya gitmiş, ilkinden 80 talent almış, İskender hocası Aristoteles’e 800 talent vermiş, Epicurus yiyecek ihtiyacı için her gün bir mina harcamış, Democritus ise servetini reddederek, topraklarını dağıtmıştır. Sonuncusuyla ilgili olarak bkz. Seneca, *De Providentia* 6.2; Cicero, *De Finibus* 5.29.87. Diğerleriyle ilgili olarak bkz. Diogenes Laertius 3.9; 5.4; 10.7.

68 Alcibiades aşkları ve çapkınlığıyla bilinir. Phaedrus ise Platon’un arkadaşı, Sokrates’in öğrencisidir ve hakkında fazla bilgi yoktur.

evinde biri ölmüş ve kötü haberi henüz almamış birçok kişi gibisiniz. Oysa ben yukarıdan bakarak ya yağmur getiren bulutunu yavaşça üzerinize salmakla tehdit eden ya da giderek yaklaşp sizi ve yakınlarınızı silip süpürecek fırtınaları izliyorum. Daha ne diyeyim? Pek anlamasanız da, bu kasırga hâlâ zihinlerinizi çevirip döndürmedi mi, zihinleriniz kaçışp durmuyor mu ve hâlâ aynı şeylerin peşinden gitmiyor mu, bazen göğe havalanıp bazen de yerin dibine gömülmüyorlar mı? <...>⁶⁹

⁶⁹ Metnin geri kalanı kayıptır.

YAŞAMIN KISALIĞI ÜZERİNE

Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine

Paulinus'a,

^[1] Paulinus,¹ ölümlülerin büyük bir bölümü doğanın kötü karakterinden şikâyet eder, zira kısa bir ömürle doğuyoruz, bize bahşedilen bu zaman aralığı öyle hızlı ve öyle çabuk tükeniyor ki, az insan hariç, herkes daha yaşama hazırlanırken yaşamdan ayrılıyor. Sanıldığı gibi, bu yaygın kötülükten sadece sıradan insanlar ve budala avam şikâyet etmez, aynı his seçkin kişilerden de böyle şikâyetler yükselmesine yol açar. Nitekim hekimlerin en büyüğünün şöyle ünlü bir sözü vardır: “Yaşam kısa, sanat uzun.”² ^[2] Keza Aristoteles de nesnelerin doğasını incelerken, doğaya bilge birine yakışmayan şu suçlamayı yöneltir: “Doğa ömür konusunda hayvanlara öyle cömert davranmıştır ki, onlara beş ya da on ömür vermiştir, birçok büyük şeyi başarmak için doğmuş olmasına rağmen, insana çok daha kısa bir süre vermiştir.”³ ^[3] Kısıtlı bir zamanımız yok, sa-

-
- 1 Paulinus’la ilgili olarak bkz. “Sunuş”.
 - 2 Hekimlerin en büyüğü kabul edilen ve burada sözü paylaşılan kişi Coslu Hippocrates’tir.
 - 3 Muhtemelen Seneca Aristoteles ile Peripatetik ekolde onun ardılı olan Theophrastus’u karıştırmaktadır. Cicero, *Tusculanae Disputationes* 3.69’da Theophrastus’un ölmek üzereyken, geyiklere ve kargalara hiçbir işe yaramayan uzun bir ömür verip insanlara kısa bir ömür veren doğayı suçladığını söyler. Buna karşılık Aristoteles, *Parva Naturalia* 466a’da insanı fille birlikte karada yaşayan en uzun ömürlü canlılar arasında sayar.

dece çoğunu boşa harcıyoruz. Yaşam yeterince uzun ve tamamı iyi düzenlenirse, en büyük işlerin başarılmasına fazlasıyla yetecek kadar bahşedilmiştir, buna karşılık yaşam herhangi bir iyi şeye adanmadığında, lüks ve umursamazlık yüzünden tükenir ve kaçınılmaz sonun baskısıyla, bizden uzaklaştığını anlamadığımız yaşamın çoktan geçip gittiğini kavrarız. ^[4] Tam da böyledir, kısa yaşam bulmayız, onu biz kısaltırız, ondan yoksun değiliz, onu tüketiyoruz. Nasıl krallara layık büyük bir malvarlığı kötü bir sahibin eline geçince bir anda dağılır da mütevazı bir malvarlığı iyi birine emanet edilince o kişinin dikkatli idaresiyle artarsa, yaşamımız da kendini iyi düzenleyen biri için oldukça uzundur.

^[1] Nesnelerin doğasından niçin şikâyet ediyoruz? O kendini iyi niyetle ortaya koydu. Yaşam, değerlendirmeyi bilirsen, uzundur. Ancak kimisini doymak bilmez bir açgözlülük esir alır, kimisini yüklü bir iş gereksiz uğraşlara zorlar. Kimisi şarapla sarhoş olur, kimisi üşengeçlikle sersemler, kimisine her daim başkalarının kararlarına bağlı olan bir hırs işkence eder, kimisini ticaret aşkı kazanç umuduyla tüm karaları ve denizleri dolaşmaya zorlar; kimilerine savaş tutkusu işkence eder, bazen başkalarını tehlikeye atar, bazen de kendileri için kaygılanırlar. ^[2] Bazıları daha üstün insanlara yaptıkları gönüllü kölelik kabilinden, kıymeti bilinmeyen hizmetlerle kendilerini tüketir, birçoklarını da başkasının talihine duyduğu arzu ya da kendi halinden şikâyet esir alır. Değişmez bir hedefi olmayan, tutarlı hareket etmeyen ve bir türlü tatmin olmayan birçok kişi kararsızlığından ötürü her daim yeni planların içine gömülür; kimileri rotalarını belirlemelerini sağlayacak hiçbir ilkeyle tatmin olmaz; kader onları aylıklık edip esnerken ele geçirir, öyle ki şairlerin en büyüğünün kehanet gibi beyanındaki şu sözünün gerçeği yansıttığından hiç şüphem yok: “Yaşadığımız, yaşamın kısa bir bölümüdür.”⁴

4 Hangi şairden bahsedildiği bilinmemektedir, bir görüşe göre Ennius olabilir. Ayrıca bkz. Cassius Dio 69.19.

Dolayısıyla bu kısa aralık yaşam değil, sadece zamandır. ^[3] Kusurlar bastırıyor ve etrafımızı her yandan kuşatıyor, ayağa kalkmamıza veya incelemek için gözlerimizi dikip bakmamıza izin vermiyor, aksine kafamızı yere gömüp şehvete bağımlı kılarak baskı altına alıyor. İnsanların kendilerine dönmelerine izin verilmiyor, tıpkı rüzgâr dindikten sonra bile kabarmaya devam eden engin bir deniz gibi, insanlar da dalgalanıyor ve şehvetin içinde bir an bile inziva imkânları olmuyor. ^[4] Kötülüklerini onayladığım insanlardan bahsettiğimi mi düşünüyorsun? Mutlular diye kendilerine koşulan insanlara bak, onlar mala mülke gömülmüştür. Zenginlik ne çok insana yük olmuştur! Ne çok insanın belagati ve gündelik meşguliyetlerde yetenek gösterme gayreti kan akıtmıştır! Ne çok insanın yüzü daimî hazzardan ötürü soluyor! Etraflarını saran yandaş topluluğu ne çok insanı özgürlüğünden ediyor! En nihayetinde, en alttakinden en üsttekine, hepsini inceleyin. Biri avukat arıyor, biri ona yanıt veriyor, biri mahkemede bir şeyi kanıtlamaya çalışıyor, biri savunuyor, biri kararını açıklıyor, kimse kendisi için hak iddia etmiyor, herkes bir başkası için tükeniyor. İsimleri ezbere bilinen insanları araştır, birbirlerinden şöyle ayrıldıklarını göreceksin: Birinci ikinciye destekler, ikinci üçüncüyü destekler, kimse kendisinin destekçisi değildir. ^[5] Sonra, bazılarında çılgınlığa varan bir kızgınlık vardır, üstlerinin küstahlığından şikâyet ederler, zira üstlerinden kendilerini dinlemesini istediklerinde, üstlerinin onlara ayıracak vakti yoktur! Kendisine hiç vakit ayırmayan biri başkasının ukalalığından şikâyet etmeye nasıl yeltenir? Buna karşılık, kim olursan ol, bazen başkası mağrur bir yüzle de olsa sana bakar, kulaklarını açıp söylediklerini dinler, yanında durmana izin verir, ancak sen kendini dinlenmeye değer biri olarak görmezsin. Dolayısıyla başkasının da bunları yapmakla mükellef olduğunu düşünmenin bir gereği yok, zira sen üzerine düşeni yaparken, başkasıyla birlikte olmak istemiyordun, sadece kendinle olmayı beceremiyordun.

[III 1] İnsanlar mallarını başkasının almasına katlanamaz ve topraklarının sınırlarıyla ilgili en ufak bir anlaşmazlık çıkmayagörsün, hemen taşa ve silaha sarılırlar, buna karşın yaşamlarına başkalarının karışmasına izin verir, hatta gelecekte kendilerini ele geçirecek kişileri bizzat çağırırlar. Parasını paylaşmak isteyen biri bulunmaz, ancak her insan yaşamını birçoqlarıyla paylaşır. İnsan malvarlığını korumak konusunda oldukça hesaplı davranır, ancak açgözlü olmanın onur vesilesi sayılacağı tek konu olan zamanın harcanmasına gelince oldukça bonkör davranırlar. [2] Onca atamızdan birini anımsatmam gerek: “Görüyoruz ki, insan ömrünün sonuna vardın, yüz yaşındasın ya da yüzü geçtin, haydi gel, ömrünün bir muhasebesini yap. Düşünsene; tefeci, metres, patron, müşteriler ne çok zamanını aldı; karınla yaptığın kavgalarla, kölelerine verdiği cezalarla ve kentte görevin için koşuştururken ne çok zaman kaybettin. Bunlara bizzat sebep olduğumuz hastalıkları ekle; yine boşa geçen, değerlendiremediğimiz zamanı ekle, sana ait yılların sandığından daha az olduğunu göreceksin. [3] Geçmişini, ne zaman kesin bir plan yaptığını, ne kadar az günün tasarladığın gibi geçtiğini, ne zaman yüzünün doğal haline büründüğünü, ne zaman zihninin huzursuz olmadığını, böyleşine uzun bir ömürde ne başardığını, sen kendin ne kaybettiğini anlamazken, birçoqlarının senin yaşamından ne kadar çok çaldığını, yersiz kederin, aptalca mutluluğun, açgözlü şehvetin, dalkavukça ilişkinin yaşamından ne kadar çok çaldığını, sende sana ait ne kadar az şey kaldığını yeniden düşün, göreceksin ki vaktinden önce ölüyorsun.” [4] O halde bunun nedeni nedir? Sonsuza dek yaşayacak gibi yaşıyorsunuz, zayıflığınız aklınıza hiç gelmiyor, şimdiden ne çok zamanın geçip gittiğini göz önünde bulundurmuyorsunuz; bir şeye veya birine adadığınız bir gün son gününüz olabilecekken yaşamınızı, tükenmez, dolu bir kaynaktan geliyormuş gibi harcıyorsunuz. Ölümlü olan her şeyden korkuyor, ölümsüz

olan her şeyi arzuluyorsunuz. ^[5] Birçok kişinin şöyle dediğini işiteceksin: “Elli yaşına gelince inzivaya çekileceğim, altmışıncı yaşım beni tüm yükümlülüklerimden azat edecek.” Peki, daha da uzun yaşayacağının güvencesini nereden alıyorsun? Bunun planladığın gibi olmasına kim izin verecek? Yaşamının geri kalan kısmını kendine ayırman ve iyi bir zihin yaratmaya sadece hiçbir işin yapılamayacağı bir dönemini adamak seni utandırmıyor mu? Son verilmesi gerektiği zaman geldiğinde yaşama başlamak için artık çok geçtir! Tüm planları ellinci ve altmışıncı yaşlara kadar ertelemek ve az kişinin ulaştığı bir noktada yaşama bağlanmayı isteyerek ölümlülüğü unutmak ne büyük aptallık!

^[IV 1] Yüksek bir mevkiye gelmiş güçlü kişilerin inzivayı arzulayan, öven ve onu sahip oldukları tüm değerli şeylerin önüne koyan sözler sarf ettiğini göreceksin. Bazen, eğer güvenliyse, bulundukları zirveden aşağı inmek isterler, zira talih, dışsal bir müdahale ya da sarsıntı olmadan kendi üzerine çöker.

^[2] Tanrıların herkesten daha çok ihsanda bulunduğu ulvi Augustus,⁵ istirahat için dua etmekten ve devlet işinden uzaklaşmayı istemekten hiç vazgeçmedi. Her konuşması her daim dönüp dolaşıp aynı konuya, inziva umuduna geliyordu. Boşuna olsa bile, bu tatlı teselli sayesinde bir gün tüm dertlerinden kurtulacağı düşüncesinden keyif alıyordu. ^[3] *Senatus*’a yolladığı, emekliliğinin saygınlıktan yoksun ve eski onurundan uzak olmayacağına dair söz verdiği bir mektubunda şu sözleri buldum: “Ancak bu tür şeylerin sözünün verilmesinden hayata geçirilmesi daha tesirlidir. Bununla birlikte, hasretini çektiğim, o döneme dönük arzum beni öyle bir aşamaya getirdi ki, yaşayacağım mutluluk henüz uzakta olduğundan sadece sözcüklerin tatlılığından bir neb-

5 Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus Roma İmparatorluğu’nun, MÖ 27-MS 14 yılları arasında hüküm sürmüş ilk imparatorudur.

ze haz almaya çalışıyorum.”⁶ [4] İnziva gözünde öyle önemli bir meseleydi ki, onu yaşayamadığı için hayalinde canlandırıyor. Her şeyin sadece kendisine bağlı olduğunu gören, tek tek kişi ve soyların kaderini belirleyen biri olarak kendi azametini bir kenara atacağı günü mutlulukla düşünüyor. Tüm topraklarda başarı için ne çok ter döküldüğünü, ne çok gizli kaygının üstünün örtüldüğünü bizzat deneyimleyerek görmüştü. [5] Önce vatandaşlarla, sonra ortaklarıyla, en sonunda da yakınlarıyla çarpışmak zorunda kaldı, denizde ve karada kan döktü.⁷

Makedonya, Sicilya, Mısır, Suriye, Asya ve neredeyse her yerde muharebeden muharebeye koştu, orduları Romalı kanı akıtmaktan yorulunca, onları yabancı topraklardaki savaşırlara sürdü. Alpler’i huzura kavuşturup barışın tesis edildiği imparatorluğun merkezine yerleşmiş düşmanları mağlup ederken, imparatorluğun sınırlarını Ren, Fırat ve Tuna nehirlerinin ötesine taşıırken, Roma’da Murena, Caepio, Lepidus, Egnatius ve başkalarının kılıçları onu öldürmek için bileniyordu.⁸ Her şeye rağmen onların tuzakların-

6 İmparatorlar katılmadıkları *Senatus* oturumlarına mektup yollardı, ancak başka hiçbir yerde burada bahsedilen mektupla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

7 Octavianus (henüz mutlak egemen olmadan ve Augustus adını almadan önce) Iulius Caesar’ın öldürülmesinden sonra Philippi Muharebesi’nde müttefiği Marcus Antonius’la birlikte komplocular Brutus ve Cassius’a karşı savaşmış, daha sonra Roma’da mutlak egemen olmak için ortağı Marcus Antonius’la çarpışmış ve MÖ 31 yılındaki Actium Muharebesi’nde kesin bir şekilde zaferini ilan etmiştir.

8 Salassii kavmine boyun eğdirmiş olan Aulus Terentius Varro Murena ve F. Caepio MÖ 22’de Augustus’a komplo kurmuşlarsa da yakalanıp idam edilmişlerdir. M. Aemilius Lepidus, *triumviri*’deki Lepidus ile Brutus’un kız kardeşi olan Iunia’nın oğluydu, MÖ 30’da Actium dönüşünde henüz Augustus adını almamış olan Octavianus’u öldürmeyi planlamış, ancak bu plan Maecenas tarafından anlaşıncı onun tarafından doğuda bulunan Octavianus’a gönderilmiş, orada ölüme mahkûm edilmiştir. M. Rufus Egnatius hakkında fazla bilgi yoktur, muhtemelen Cicero’nun da dostu olan Lucius Rufus Egnatius’un oğlu (MÖ 20’de aedilis) olup bir dönem Augustus’a komplo kuranlar arasında yer almıştır, komplo anlaşıncı hapse atılıp idam edilmiştir.

dan kaçmadı; kızı ve sadakat yemini etmiş gibi zina yoluyla kendisine bağlanan tüm soylu gençler, zayıf olduğu yıllarda Augustus'u sıkça rahatsız ettiler.⁹ Örneğin Iullus diye biri vardı, bir kadının daha bir Antonius'la birleşmesinden korkmak gerekiyordu.¹⁰ O bu yaraları organla birlikte kesip atırsa da, aynı yerlerde başka yaralar çıkıyordu, kan toplamış bir vücutta olduğu gibi, devletin de bir yerinde mutlaka bir çatlak vardı. Bu yüzden inzivanın hasretini çekiyor, çektiği çileler inziva umudu ve düşüncesiyle hafifliyordu. Başkalarının dualarını kabul edebilecek adamın duası da buydu.

^[V 1] M. Cicero kimisi apaçık bir düşman, kimisi de kuşku bir dost olan Catilina, Clodius, Pompeius ve Crassus gibi adamların arasına düştü, yanında oradan oraya sürüklediği devleti yıkımdan kurtarmaya çalışırken, devletten sökülüp atıldı, ne refaha kavuştuğunda huzur buldu ne de sıkıntılarına katlanabildi, sonunda haklı gerekçelerle dur durak bilmeden övdüğü *consul*'lüğüne ne lanetler okudu!¹¹ ^[2] Yaşlı Pompeius yenildikten sonra, oğlu onun İspanya'daki, dağılmış ordusunu hâlâ ayağa kaldırmaya çalışırken, Cicero Atticus'a yazdığı bir mektupta ne acıklı sözler sarf eder!¹²

-
- 9 Augustus'un tek kızı olan Iulia kötü şöhretinden ötürü babası tarafından Pandataria Adası'na sürülmüştür.
- 10 Bahsedilen kişi Marcus Antonius'un Fulvia'dan olan oğlu Iullus Antonius'tur, Iullia'yla ilişkisinden ötürü MÖ 2 yılında ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bkz. Tacitus, *Annales* 4.44.
- 11 Marcus Tullius Cicero'nun aktif politik yaşamı sert ve tehlikeli mücadelelerle geçmiştir. MÖ 63'te *consul* olarak Lucius Sergius Catilina'nın mevcut rejimi değiştirmeye dönük girişimini engellemiş, görünürde bu olaydan ama gerçekte aralarındaki politik çekişmeden ötürü MÖ 58'de *tribunus* Publius Clodius tarafından sürgüne gönderilmişti. Bu iki Romalı Cicero'nun apaçık düşmanıydı. Ayrıca Cicero birinci *triumviri* ve iç savaş sırasında yakın durduğu M. Licinius Crassus'la ve kimi zaman destek verdiği Gnaeus Pompeius'la mücadele etmek zorunda kalmış, örneğin Crassus'tan yardım istediğinde karşılık bulamamış, Pompeius'u da Caesar'a karşı devleti korumada yetersiz görmüştü. Bu ikisi onun her daim kuşkuyla baktığı dostları olarak görülebilir.
- 12 Titus Pomponius Atticus, Cicero'nun çocukluktan beri arkadaşıydı. Cicero'nun Atticus'a yazdığı ve muhtemelen İmparator Nero döneminde

“Burada ne yaptığımı soruyorsun. Tusculum’daki evimde, yarı özgür halde vaktimi tüketiyorum,” diye yazar. Sonra başka sözler sarf eder, eski yaşamına hayıflanır, mevcut durumundan şikâyet eder ve geleceğe dair umutsuzluğunu belirtir. ^[3] Cicero kendisine “yarı özgür” dedi. Oysa Hercules aşkına, bilge asla böyle seviyesiz bir ifade kullanmayacak, asla “yarı özgür” olmayacak, her zaman tam ve sağlam özgürlüğüyle kendine hâkim ve diğerlerinin üzerinde olacak. Kim talihi aşan birini aşabilir?

^[VI 1] Gözüpek ve coşkulu bir adam olan Livius Drusus’un, ¹³ tüm İtalya’dan büyük bir destek alıp yeni yasaları ve Gracchus’ların kötülüklerini hayata geçirmek için bastırıldığında, katlanamadığı ve bir kere başladı mı bırakılamayacak olan olayların neticelerini kestiremeyen biri olarak, başından itibaren sıkıntılı geçen yaşamından şikâyet ettiği ve çocukken bile tatil yapmayan tek kişinin kendisi olduğunu söylediği anlatılır. Nitekim henüz vesayet altındayken *toga praetexta*’sıyla, ¹⁴ sanıkları hâkim karşısında savunmaya cüret etmişti ve mahkemenin kararını öyle etkilemeye çalışmıştı ki, bazı duruşmalarda zorla lehte karar alınmasını sağladığı iyi bilinir. ^[2] Böyle olgunlaşmamış bir hırs nerelere varmaz? Vaktinden önce gelişen böyle bir ataklığın hem kişisel hem de toplumsal açıdan ne büyük felaketlere yol açacağını bilirsin. Dolayısıyla, çocukluğundan beri Forum’da sorun çıkaran bir baş belası olduğu için, hiç tatil yapmamış olmaktan şikâyet etmekte çok geç kalmıştı. Kendi eliyle canına kıyıp kıymadığı tartışma konusudur, zira kasiğine aldığı bir darbeyle aniden yere düşmüştü, bazıları

yayımlanan mektuplar aktif politik yaşamı sırasındaki kişisel duygu ve düşünceleriyle ilgili en önemli kaynaklarımızdan biridir. Ancak Seneca’nın burada bahsettiği mektup günümüze ulaşmamıştır.

13 M. Livius Drusus *tribunus plebis* olarak MÖ 91’de, Gracchus kardeşlerin daha önceki ekinlerin dağıtımı ve kamu arazilerinin bölüştürülmesi gibi taleplerini içeren bir yasa teklifinde bulunmuştu. Hem *patricii* hem de atlı sınıfı *Senatus*’ta buna karşı çıkmıştı.

14 *Magistratus*’ların ve soylu ailede doğan çocukların giydiği mor işlemeli giysi.

bunun gönüllü ölüm olup olmadığını tartışsa da, kimse vakitli bir ölüm olup olmadığını tartışmamıştır. ^[3] Bazıları da yıllar boyunca her eylemlerinden nefret ettiklerini söylemiş ve dudaklarından hep kendi aleyhlerine sözler dökülmüştür, bu şikâyetlerle ne kendilerini ne de başkalarını değiştirebilmiş olan bu kişilerin de dünyanın en mutlu insanları olarak görülmeleri anlamsızdır. ^[4] Zira birdenbire öfkeli sözler sarf eder, sonra normal hallerine dönerler. Hercules aşkına, sizin ömrünüz bin yılı da aşsa, çok dar bir alana sıkışacak, kusurlarınız tüm ömrünüzü yutacaktır. Doğa ne kadar hızlı tüketirse tüketsin aklın uzattığı bu yaşam alanının elinizden kaçıp gitmesi kaçınılmazdır, zira onu tutamıyor ve geriye çeviremiyorsunuz, keza dünyanın en hızlı şeyini yavaşlatamıyorsunuz, buna karşın lüzumsuz ve yeri doldurulabilir bir şeymiş gibi onun geçip gitmesine izin veriyorsunuz.

^[VII 1] Şarap ve şehvet dışında hiçbir şeye vakit ayırmayanları en kötüler arasında sayıyorum, zira bunlardan daha utanç verici bir meşguliyet yoktur. Başkaları içi boş bir zafer hayalinin peşine düşse bile yine de kaydadeğer bir şekilde dolanıp durur. Haksız bir öfkeyle ya da savaşlarla meşgul olan, ağgözlü ve nefret dolu insanları sayıp dönebilirsin, hepsi daha erkekçe bir kusur işlemektedir; ^[2] ancak midesine ya da şehvete kapılmış insanların yıkımı daha utanç vericidir. Bu insanların tüm vaktini incele, nasıl uzun uzun hesap yaptıklarına, tuzak kurduklarına, korktuklarına, ne çok boyun eğdiklerine, kendilerine ne çok boyun eğildiğine, kendilerinin ve başkalarının kefareti ne sıklıkta ödediklerine, yükümlülük halini alan ne çok şölen verdiklerine bak, ister iyi olduklarını, ister kötü olduklarını düşün, bu uğraşlarının onlara nefes alma vakti bırakmadığını göreceksin.

^[3] Sonuç olarak, her şeyle meşgul olan insan hiçbir şeyi iyi beceremez, örneğin hitabeti ve özgür disiplinleri; ilgisi dağıldığında zihni hiçbir şeyi derinlemesine kavrayamaz, aksi-

ne her şeyi sıkıştırılıyormuş gibi dışarı iter. Meşgul bir insan için yaşamaktan daha değersiz bir şey yoktur, yine hiçbir şey bu durumu anlamaktan daha zor değildir. Her yerde diğer ilimlerin birçok öğretmeni var, genç oğlanlar olarak gördüğümüz bu kişilerden bazıları öyle uzmanlaşmıştır ki, ustalarıyla bile oyun oynayabilirler. ^[4] Yaşamayı tüm ömür boyu öğrenmek gerek, belki seni daha çok şaşırtacak ama ölmeyi de ömür boyu öğrenmek gerek. Tüm yüklerinden kurtulan, zenginliğinden, görevlerinden ve hazlarından vazgeçen çok büyük adamlar ömürlerinin sonuna dek nasıl yaşayacaklarını öğrenmeyi tek amaçları yaptılar; daha çok kişi de bunu bilmediğini itiraf ederek yaşamdan göçtü, başkaları bundan da azını bilir. ^[5] İnan bana, kendi zamanından çalınmasına izin vermemesi için, o insanın yüce ve insan kusurlarını aşmış olan, seçkin biri olması gerekir; bu sayede yaşamı çok uzun olur, zira ne kadar zamanı olursa olsun kendini tamamen kendisine adar. Hiçbir şekilde kültürsüz ve faydasız biri olmaz, başkasının kontrolüne girmez, keza zamanı ölçüyle koruması sayesinde, ona ikame edebileceği başka bir değer aramaz. Dolayısıyla böyle birine zamanı yetmiştir, buna karşılık halkın, yaşamından çok çaldığı insanların zamandan yoksun kalması kaçınılmazdır.

^[6] Bu insanların arada sırada da olsa kaybettikleri şeyin farkında olmadıklarını düşünmeyesin. Büyük bir refahın baskı altına aldığı birçoklarının bazen müşteri sürüsünün, mahkemedeki davaların ya da başka görkemli eziyetlerin ortasında şöyle haykırdığını duyacaksın: “Yaşama şansım yok!” Nasıl olsun ki? ^[7] Seni kendisine çağıran herkes seni senden uzaklaştırıyor. O savunma makamı ne çok gününü çaldı? O aday ne çok çaldı? Vârislerini toprağa götüren o hasta kadın ne çok çaldı? Miras avcılarının iştahını kabbartmak için hasta rolü yapan o adam ne çok çaldı? Sizi dostu olarak görmese de görünüşte öyle davranan o güçlü dostunuz ne kadar çaldı? Ben diyorum ki, kalan günleri dü-

şün ve hesapla, halihazırda değersiz çok az günün kaldığını göreceksin. ^[8] *Fasces*'in¹⁵ hayalini kuran adam, ona kavuştuğunda ondan kurtulmayı arzular ve çok geçmeden şöyle der: “Bu yıl ne zaman bitecek?” Oyunlar düzenleyen adam oyunların sorumluluğu kendisine verilince bu sefer şöyle düşünür: “Bunlardan ne zaman kurtulacağım?” Avukat Forum’da bin parçaya bölünür ve sözünü ulaştırabileceğinden daha büyük bir kalabalıkla birlikte her yeri dolanırken “Şu tatil ne zaman gelecek?” diye hayıflanır. Herkes günün yorgunluğuyla yaşamında acele eder ve gelecek arzusuyla çabalar durur. ^[9] Buna karşılık zamanını kendisi için kullanan insan her gününü son günümüş gibi düzenler, yarını arzulamaz ve yarından korkmaz. Herhangi bir saatin ona getirebileceği yeni bir haz mı var? Her şeyi bilir, elde ettiği her şeye doymuştur. Geri kalan her şeyi sahibemiz talih dilediği gibi düzenleyebilir, neticede yaşamı artık güvenceye kavuşmuş. Belki ona bir şey eklenebilir, ancak ondan hiçbir şey koparılamaz, bununla birlikte, tatmin olmuş ve arzulasam da koruyabileceği besinle doyuma ulaşmış biri olarak belki bir eklemeyi kabul edecektir. ^[10] Dolayısıyla birisinin beyaz saçlarına ve kırısklıklarına bakıp uzun yaşadığını düşünmenin âlemi yok, o uzun yaşamadı, sadece uzun süre var oldu. Güçlü bir fırtınanın limandan koparıp oradan oraya sürüklediği veya farklı yönlerden esen çılgın rüzgârların etkisiyle aynı yerde dönüp duran bir adamın, uzun bir deniz yolculuğu yaptığını düşünmenin ne anlamı var? Uzun bir deniz yolculuğu yapmadı, sadece uzun süre fırlatıldı durdu.

^[VIII 1] Başkalarından zaman dilenen ve kendilerinden rica edilen bu şeyi vermeye gönülden razı olan insanlar görünce hep şaşırırm, iki taraf da zaman istenmesine odaklanır ama ikisi de zamanın kendisine odaklanmaz, sanki hiçbir

15 *Lictor*’lar tarafından yüksek memurlar olan *magistratus*’ların önünde taşınan odun ve balta demeti. Suçluların cezalandırılmasını temsil ederdi. Burada ise *fasces* ile *magistratus* makamı kastedilmektedir.

şey istenmiyor veya hiçbir şey verilmiyor. Yaşamdaki en değerli şeyle alay ediliyor, ancak ona karşı körler, zira o tahayyül edilemediği için görünmeyen bir şeydir, dolayısıyla en değersiz şey sanılıyor, hatta onlara göre zamanın neredeyse hiçbir değeri yoktur.^[2] İnsanlar yıllık gelirlere ve armağanlara aşırı değer veriyor, tüm çaba, emek ve dikkatleriyle onlara odaklanıyor. Kimse zamana değer vermiyor, onu bedavaymış gibi, müsrifçe kullanıyorlar. Oysa aynı kişilere hastalandıkları zaman bak, ölüm tehlikesi yanlarına kadar gelince hekimlerin dizlerine yapışıyor, ölüm cezasından korkunca, yaşayabilmek için, hazırlığını yaptıkları her şeyi bırakıyorlar.^[3] Onların duygularında çok büyük bir uyumsuzluk var. Ancak geçen yıllar gibi gelecekteki yıllar da gözlerinin önüne serilebilse ne kadar az yılları kaldığını gördüklerinde nasıl korkuya kapılır ve nasıl da çekinirler! Kaldı ki, sınırları belli, ayrıca az miktarda olan bir şeyi idareli kullanman kolaydır, ne zaman tükeneceğini bilmediğin bir şeyi daha dikkatli koruman gerekir.

^[4] Her şeye rağmen onların zamanın ne kadar değerli olduğunu bilmediklerini düşünmen için neden yok, zira kendilerini adayarak, sevdikleri insanlara kendi ömürlerinin bir kısmını severek vereceklerini söylemek gibi bir âdetleri vardır, nitekim verirler de, hiç düşünmezler, hatta öyle verirler ki, sevdiklerinin yaşamına hiçbir katkı yapmadan, kendi yaşamlarından kaybederler. Ancak bunu, yani kendi yaşamlarında bir kayıp olup olmadığını bilmezler, dolayısıyla onlar için farkına varılmaksızın yaşanan bir kayıp katlanılabilir bir şeydir.^[5] Kimse yıllarını yerine koyamayacak, kimse sana yıllarını geri vermeyecek. Ömür başladığı yoldan gidecek, ne kendi rotasını değiştirecek ne de dümeni tümüyle eline alacak. Gürültü yapmayacak, hızına dair seni uyarmayacak, sessizce kayıp gidecek, ne bir kralın buyruğuyla ne de halkın beğenisiyle geciktirilecek. İlk günden nasıl yola koyulduysa, öyle devam edecek, asla yoldan çıkmayacak, asla gecikme-

yecek. Peki, olan biten nedir? Meşgulsün, yaşam ise acele ediyor, istesen de istemesen de, vakit ayırman gereken ölüm eninde sonunda yanına varacak.

[IX 1] Şu insanların görüşünden daha aptalca bir şey olabilir mi, hani şu kendi basiretiyle övünenlerin? Daha iyi yaşayabilmek için sürekli bir şeyle meşguller, yaşamlarını harcayarak yaşam inşa ediyorlar! Uzun vadeli planlar yapıyorlar, oysa bu tür bir erteleme en büyük yaşam israfıdır, bu erteleme öncelikle onlardan günü çalar, daha sonrasını vadederken bugünün yaşantısını koparıp alır. En büyük yaşam engeli, yarına dayanıp bugünü tüketen beklentidir. Talihin elindeki şeyin planını yapıyor, kendi elindeki şeyden vazgeçiyorsun. Ne umut ediyorsun? Amacın ne? Gelecek olan her şey tam bir belirsizlik içinde, sadece yaşa! [2] İşte, o en büyük şair nasıl da haykırıyor, âdeta tanrısal ağızdan ilham alarak selam durduğu türküsünü söylüyor:

*Zavallı ölümlülerin ömründeki en iyi gün,
İlk kaçıp gidendir!*¹⁶

“Niçin erteliyorsun?” diyor, “Niçin kendini geri çekiyorsun? Meşgul olmazsan, kaçır gider,” diyor. Tamam ama meşgul olsan da kaçacak, dolayısıyla zamanın çabukluğuna sadece onu kullanırken hızlı olursan yetişebilirsin, tıpkı hiç durmayacak, taşkın bir nehirden suyu çarçabuk içer gibi. [3] Şairin en iyi ömürden değil, en iyi günden bahsetmesi sonu gelmez ertelemeye dair en iyi eleştiridir. Ağgözlülüğüne ne kadar uygun görünürse görünsün, nasıl oluyor da, zaman böyle hızla uçup giderken sen güvenle ve ağırdan alarak aylarını ve yıllarını böyle uzun bir süreye yayabiliyorsun? Şair burada senin gününden ve onun kaçıp gitmesinden bahsediyor. [4] Dolayısıyla meşgul olan o zavallı ölümlülerden ilk kaçıp giden günün en iyisi olduğundan şüphe mi duyulur?

16 Vergilius, *Georgica* 3.66-7.

Hazırlıksız ve donanımsız yakalandıkları yaşlılık onların hâlâ çocuksu olan zihinlerini baskı altına aldı, zira onu hiç öngöremediler, farkına varmadan, birden yaşlılığın içine düştüler, onun her geçen gün yaklaştığını anlamıyorlardı.^[5] Nasıl ki bir konuşma, okuma ya da akıldan geçen bir düşünce insanı yolundan şaşırtırsa ve insan henüz yaklaşımdan vardığını düşünürse, aynı şekilde dur durak bilmeyen ve çok hızlı geçen, uykuda da olsak uyanık da olsak, aynı ritimde ilerlediğimiz bu yaşam yolu, meşgul olanlara sona gelmeden görünmez.

[X 1] Ortaya koyduğum bu düşünceyi belli kısımlara ve konulara bölmeyi istesem, bu sayede meşgul insanların yaşamının en kısa yaşam olduğunu kanıtlayacağım birçok sav bulurdum. Kürsü sahibi olanlardan değil, gerçek ve eski filozoflardan biri olan Fabianus¹⁷ hep şöyle derdi: “Tutkularımıza nezaketen değil, tüm gücümüzle karşı koymalıyız, düşman birliğini küçük yaralar açarak değil, adamakıllı saldırarak püskürtmeliyiz, tutkularla ilgili içi boş sözler etmeyi savunmuyorum, tutkularla alay edilmeli, onlar kökten yok edilmeli.” Bununla birlikte, insanlar için gözyaşı dökmektense, tutkularıyla ilgili hatalarından ötürü kınanmamaları için eğitilmeleri daha iyidir.

[2] Yaşam üç döneme ayrılır: Geçmiş, şimdi ve gelecek. Şimdi kısa, gelecek şüpheli ve geçmiş ise kesindir. Talih sonuncu üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir, geçmişi geri getirmeye kimsenin yargısı ve gücü yetmez. Meşgul insanlar geçmişi kaybetmiştir, zira geçmişte yaşanan olaylara dönüp bakmaya zamanları yoktur, zaman bulduklarında ise geçmiş hatırlamak onlar için tatsız ve pişmanlık veren bir şey olur.^[3] Bu insanlar dolayısıyla boşa harcanmış zamanları hatırlamaya istekli olmazlar ve geçmişi değerlendirirken

17 Papirius Fabianus, Tiberius ve Caligula döneminde yaşamış olan Romalı retorikçi ve filozoftur. Seneca, *Epistulae Morales* 100’de eserlerinden övgüyle söz eder ve onların Cicero’nun eserleri kadar değerli olduğunu söyler.

kusurları bariz hale gelen kişiler, anlık hazlarla gizlenmiş olsa bile o anları tekrar düşünme cesaretine sahip değildirler. Her şeyi asla yanılmayan muhakemesiyle yapan bir insan dışında kimse isteyerek geçmişini kafasında yeniden canlandırmaz, ^[4] zaten birçok şeyi hırsla arzulamış, mağrur bir şekilde küçük görmüş, sakınmadan ele geçirmiş, sinsice aldatmış, açgözlülükle gasbetmiş, hesapsızca harcamış olan birinin kendi geçmişinden korkması kaçınılmazdır. Ayrıca zamanımızın tüm insani durumları aşan, talihin egemenliğinin dışında kalan, yoksulluğun, korkunun ve hastalıkların saldırısının yerinden oynatamayacağı bir kısmı vardır, o ne galeyana getirilebilir ne de sökülüp atılabilir. Ona daimî olarak ve sarsılmadan sahip olunur. Her bir gün tektir ve şimdi anlardan oluşur, bununla birlikte tüm geçmiş zaman, buyurduğunuzda önünüze serilecek, incelenmesi ve tekrar yakalanması için muhakemenize teslim olacak; bu, meşgul insanların yapmaktan mahrum olduğu bir şeydir. ^[5] Kendini güvende hissedene, huzurlu bir zihin kendi yaşamının her kısmını kafasında tartmayı başarır, meşgul insanların akılları ise boyunduruk altındaymışçasına, geriye dönemez ve bakamaz. Bu yüzden onların yaşamı uçuruma yuvarlanır, nasıl ki içindekini tutacak dibi olmayan bir kovaya ne kadar sıvı boşaltılsa fark etmez, aynı şekilde zihninin boşlukları ve yarıklarından akıp gideceği için, kendine yer bulamayacak zamanı birine vermenin bir anlamı yoktur. ^[6] Şimdiki zaman çok kısadır, hatta öyle kısadır ki, hiç yokmuş gibi görünür, zira her daim hareket halindedir, akar ve hızla geçip gider, varlığı daha insana varmadan biter, evren ve yıldızlar gecikmeye izin vermez, onların kesintisiz hareketliliği tek bir dolanım ile sınırlı kalmaz. Meşgul insanlar için sadece yakalanamayacak kadar kısa olan şimdiki zaman önemlidir, onu da birçok yöne savruldukları için kaybederler.

[XI 1] Özetle, onların nasıl “uzun” yaşamadıklarını mı öğrenmek istiyorsun? Uzun yaşamaya nasıl can atıklarına

bak! Eli ayağı tutmayan yaşlılar dualarında ömürlerine birkaç yıl daha eklenmesi için yakarır, kendilerini olduklarından daha gençmiş gibi gösterirler, kendilerini yalanla teskin eder ve kaderi aldatır gibi kendilerini kandırırlar. Nitekim zayıf oldukları bir an, ölümlü olduklarını hatırlayınca, âdeta korkudan titreyerek ölürler, sanki yaşamdan göçmezler de sürüklenerek götürülürler. O ana dek gerçekten yaşamadıkları için aptal olduklarını ve olur da güçlerine tekrar kavuşurlarsa inzivaya çekileceklerini haykırırlar, sonra nasıl yok yere hazırlık yaptıklarını, hiçbir şeyden zevk almadıklarını ve tüm emeklerinin boşa gittiğini düşünürler. ^[2] Buna karşılık yaşamı tüm işlerden uzak geçen insanların vakti bol mudur? Böyle bir yaşamın hiçbir kısmı başkasına aktarılmaz, şu ya da bu yöne saçılmaz, gözden çıkarılıp talihe verilmez, ihmalden ötürü yitirilmez, müsriflikle eksiltilemez, gereksiz değildir; demem o ki, böyle bir yaşamın tamamı kazançtır. Bu yaşam ne kadar kısa olursa olsun, tümüyle tatmin eder, bu yüzden o son gün geldiğinde, bilge kendinden emin bir adım atarak ölüme gitmekten çekinmeyecektir.

[XII 1] Muhtemelen kimlere meşgul dendiğini de merak ediyorsun. Benim sadece, emir verilen köpeklerin sonunda mahkemeden kovduğu kişilere, kendi kalabalık kitlesi içinde görkemle, yabancı bir kalabalık içindeyse aşağılanarak ezilen kişilere, başkasının kapısını çalsınlar diye görevleri gereği kendi evlerinden çağrılan kişilere ya da *praetor*'un mızrağının¹⁸ itibarsız ya da bir gün kokuşacak bir kazancın peşinde koşmaya sevk ettiği kişilere meşgul dediğimi düşünmen için hiçbir sebep yok. ^[2] Bazı insanların inzivası meşgulliyetle doludur; evinde, divanında, yalnızlığın ortasında her şeyden uzaklaşmış gibi dursa da, bu sefer kendi kendilerinin

18 Resmî açık artırmalarda mızrak (hasta) dikilir, böylece hem açık artırma yapıldığı uzaktan görülmüş hem de bunun resmî bir yetkilinin gözetiminde yapıldığı belirtilmiş olurdu. Bkz. Cicero, *De Officiis* (Yükümlülükler Üzerine) 2.8; Nepos, *Atticus* 6. Bu yüzden bu tür açık artırmalara *hasta* veya *hastarium* dendiği de olmuştur.

canını sıkırlar. Onların bu yaşamına inziva yaşamı değil, boşluktaki meşguliyet denmeli. Bir avuç insan çılgınca değer biçecek diye, Corinthus alışımını¹⁹ pek dikkatle dizen ve günlerinin büyük bir bölümünü paslanmış bakır parçalarına harcayan insanın yaşamına inziva yaşamı der misin? Kim güreşen çocukları izlemek için ringde oturur? (Rezalet bak! Romalıları yabancı olan kusurlarla boğuşuyoruz!²⁰)^[3] Kim katır sürüsünü yaşa ve renge göre gruplara ayırır? En yeni sporcuları kim besler? Bir gece önce uzamış saçını kestirmek, her bir saç teli üzerine tartışmak, dağınık buklesini toplatmak, sağa, sola ya da alnına yatırmaya zorlamak için onca saatini berberde geçiren o insanlara meşgul mü dersin? Küçük bir dikkatsizlik yapsa, insan kesmiş gibi, berbere nasıl da kızarlar! Saçlarından bir tel eksilse, topladıkları saçları bozulsa ve tüm saç telleri buklelere dönüştürülemezse, nasıl da öfkeden deliye dönerler! Bu tür insanlardan hangisi saçındansa devletin bozulmasını tercih etmez? Hangisi kafasının sağlığındansa güzel görünmeyi daha çok dert edinmez? Hangisi daha dürüst olmaktansa daha süslü olmayı tercih etmez? Boş vaktini tarak ve ayna arasında geçiren bu insanlara meşgul mü dersin?^[4] Doğru kullanımı doğa tarafından hem pek iyi hem de pek kolayca belirlenen seslerini bütünüyle acemice bir nağmenin iniş çıkışlarına uydurmak için çırpınıp, akıllarındaki bir şarkının temposunu yakalamak için parmaklarını biteviye vuran ve hatta çoğunlukla hüsrarla biten bir işe girişmiş, sessizce mırıldanarak şarkılar besteleme, dinleme ve öğrenme derdine düşmüş olanlara ne demeli?²¹ Bu kişilerin boş uğraşlar dışında boş vakit uğraşı yok.^[5] Gümüş yemek takımlarını nasıl kaygıyla dizdiklerini,

19 Altın, gümüş ve bronz karışımı ünlü bir alaşım. Mummius'un MÖ 146'da Corinthus'ta tesadüfen keşfettiği söylenir.

20 Roma geleneğinde bulunmayan, yabancı soylar üzerinden Roma'ya sokulan kusurlar kastedilmektedir.

21 Bu cümlemin çevirisinde yardımcı olan değerli hocam Ekin Öyken'e teşekkür ederim.

oğlanların tuniklerini nasıl dikkatle topladıklarını, domuzun aşçının elinde neye dönüşeceğini nasıl sabırsızlıkla merak ettiklerini, kız gibi kölelerin işaret verilince nasıl hızla iş başına koştuğunu, kuşların nasıl bir hünerle muntazam porsiyonlara bölündüğünü, zavallı küçük oğlanların sarhoşların tükürüklerini nasıl dikkatle temizlediğini görünce, Hercules aşkına, onların şölenlerini de boş vakit uğraşları arasında saymıyorum. Bunlar sayesinde şıklık ve şatafat şöhreti kazanıyorlar, kötülükleri yaşamlarının neredeyse her alanına sızıp onları öyle takip ediyor ki, hırsları olmadan içmiyor ve yemiyorlar bile.^[6] Kendilerini sandalye ve sedyede bir oraya bir buraya taşıtan, sanki kaçırmayı yasakmış gibi, biniçilik saatlerini kovalayan, ne zaman yıkanması, ne zaman yüzmesi, ne zaman yemek yemesi gerektiğini bir başkasının hatırlattığı kişileri de boş vakit uğraşı olan insanlardan saymam. Zihinlerinin gevşekliğinden ötürü hazlara öyle düşkün oluyorlar ki, acıkıp acıkmadıklarını bile bilemiyorlar!^[7] O düşkün insanlardan birinin (yaşamı ve insanlık durumunu unutmanın düşkünlük olarak adlandırılması uygunsa) banyodan eller üstünde kaldırılıp sandalyeye oturtulduğunda “Oturdum mu?” gibi bir soru sorarak konuştuğunu duyuyorum. Oturup oturmadığının bile farkında olmayan bu adamın yaşayıp yaşamadığını, görüp görmediğini ve boş vaktinde bir işle uğraşıp uğraşmadığını bildiğini mi düşünüyorsun? Bunu bildiğinde mi, yoksa biliyormuş numarası yaptığında mı ona daha fazla acıyacağımı söylemem kolay değil.^[8] Nitekim birçok şeyi unutmuş gibi hissederler, ancak birçok şeyi de unutmuş numarası yaparlar. Bazı kusurları, sanki mutluluklarının göstergesiymiş gibi, onları cezbeder, ne yaptığını bilmek çok değersiz ve alçak bir insanın davranışı olarak görünür. Şimdi git de taklitçi komedyenlerin şatafatı yermek için birçok yalan söylediğini düşün. Hercules aşkına, oynadıklarından fazlasını es geçiyorlar ve sadece bu çağda, inanılması zor öyle çok kusur türedi ki, taklit sanatçılarının onları es geçtiğini iddia edebiliriz. Oturup

oturmadığı konusunda başkasına inanacak kadar büyük bir düşkünlükte kaybolmuş biri bile var!^[9] Dolayısıyla ona *boş vaktinde bir işle meşgul olan* yerine başka bir ad vermelisin, o *hasta*, hatta *ölü*! Boş vaktinde bir işle meşgul olan insan boş vaktinin farkındadır. Buna karşılık öbürü yarı ölüdür, kendi bedeninin bir hareketini anlayabilmek için başkasının söylemesine ihtiyaç duyar, böyle biri nasıl kendi zamanının efendisi olabilir?

[XIII 1] Yaşamını masa ya da top oyunuyla, güneş altında bedenini bronzlaştırma kaygısıyla tüketen insanları tek tek sayıp dökmek uzun sürer. Hazları uğraşa dönüşmüş insanların boş vakti yoktur. Bugün Romalılar arasında büyük bir kitlenin yaptığı gibi, zamanını faydasız edebiyat çalışmalarıyla geçiren insanların bir işle meşgul olmadığından kimsenin şüphesi olmayacak.^[2] Ulixes'in kaç kürekçisinin olduğunu, *Ilias*'ın mı yoksa *Odyssia*'nın mı önce yazıldığını, ayrıca yazarlarının aynı kişi olup olmadığını ve bu minvalde diğer konuları araştırmak Yunanların bir hastalığıydı; bu tür çalışmaları kendine saklarsan senin kendi halindeki bilgi dağarcığına katkı sağlamaz, yayımlarsan, daha uzman değil de daha sorunlu biri gibi görüneceksin.^[3] Bakın, bu tür faydasız şeyleri öğrenmeye dönük bu yersiz tutku Romalıları da ele geçirdi. Birkaç gün önce birinden, hangi Romalı komutanın neyi ilk yaptığını duydum: İlk deniz muharebesi kazanan Duilius'muş, zafer alayında filleri ilk kez yürüten ise Curius Dentatus'muş. Bunlar zaferin kendisine herhangi bir katkı sunmasa da, yine de devlet hizmetinin örnekleri arasında gösterilebilir, böyle bir bilginin hiçbir yararı yoktur, bununla birlikte görkemli görünen içi boş bir konu olarak ilgimizi çekiyor.^[4] Kimin Romalıları ilk kez gemiye binmeye ikna ettiğini araştıranları ise mazur görebiliriz. O kişi Claudius'tu, bundan ötürü Caudex soyadını almıştı, zira eskiler arasında birçok tabletin bir araya getirilmesiyle oluşturulan yapıya *caudex* de-

niyordu, bu yüzden yasa tabletlerine *codices* adı verilmiş ve eski bir âdet olarak hükümleri Tiber üzerinde taşıyan teknelere de *codicariae* denmiştir.^[5] Kuşkusuz şunda da doğruluk payı vardır: Messana'yı ilk Valerius Corvinus fet-hetmiştir, kentin alınmasıyla birlikte Valerii sülalesinde ilk o Messana adını almış ve sonra bu ad zamanla değişerek halk arasında Messala diye söylenir olmuştur.^[6] Belki birisinin şununla ilgilenmesine razı gelirsın: İlk L. Sulla aslan-ları sirke tasması saldı, oysa diğer dönemlerde zincirlerle sergilenerek getirilmeleri için Kral Bocchus²² tarafından mızrakçılar gönderilmemiş miydi? Kuşkusuz şu da mazur görülebilir: İlk Pompeius, sirkte on sekiz file karşı suçlula-rı savaş pozisyonuna soktuğu bir dövüş sahneledi, bunu bilmenin herhangi bir faydası yok mu? Devletin önderi ve hakkındaki kayıtların söylediğine göre, eski önderler ara-sında iyilik dolu kalbiyle hatırlanan o adam, insanları yeni bir yöntemle öldürmenin de bir tür gösteri olduğunu dü-şündü. Dövüşüyorlar mı? Az.^[7] Parçalanıyorlar mı? Az. İri hayvanların altında kalsınlar! Daha sonra gücü elinde bulunduracak bir adam bu insanlık dışı eylemi öğrenme-sin ve kıskanmasın diye, bunların unutulması daha iyi olur. Büyük refah zihinlerimizi nasıl da kör ediyor! Onca zavallı insanı yığınlar halinde, farklı bir gökyüzü altında doğmuş vahşi hayvanların önüne attıktan, denk olmayan o canlı-lar arasında bir savaş başlattıktan, çok geçmeden kendisi daha fazla kan dökmek zorunda kalacak olan Roma hal-kının önünde onca kan döktükten sonra, kendisinin nesne-lerin doğasından üstün olduğuna inanmıştı. Ancak sonra Alexandrina'nın ihanetiyle tuzığa düşünce tam anlamıyla köleye dönüşmüş gibi davrandı, sonrasında soyadıyla övünmesinin ne kadar anlamsız olduğunu anladı.

[8] Uzaklaştığım konuya döneyim ve bazı insanların aynı bilgilere gereksiz önem atfettiğini göstereyim. Yine

22 Mauretania kralı, Iugurtha'nın kayınpederi.

o, tüm Romalılar içinde yalnızca Kartacalıları Sicilya'da yendikten sonra zafer alayı düzenleyen Metellus'un, yakaladığı yüz yirmi fili arabasının önünde yürüttüğünü anlatıyordu, Sulla da eskilerin döneminde bir eyaletin değil, İtalya'nın topraklara katılmasından sonra genişletmenin âdetten olduğu *pomerium*'u²³ genişleten son Romalıydı. Bunu bilmek, onun da kabul ettiği gibi, sadece iki nedenden ötürü, *plebs* sınıfı oraya çekildiği²⁴ ve orada kehanet gözlemi yapan Remus'a kuşlar hayırlı haber vermediği için (yine yalanlarla şişirilmiş buna benzer sayısız anlatı vardır) Aventinus Tepesi'nin *pomerium* dışında kaldığını bilmekten daha yararlı değil midir?²⁵ Nitekim onların her şeyi, kendilerini güvence altına almak için yazdıkları gibi, iyi bir niyetle söylediğini kabul etsen bile bu onların hatalarını azaltır mı? İhtiraslarını dizginleyecekler mi? Bunları söylemekle kimi daha cesur, daha adil, daha cömert yapacaklar? Fabianus'umuz bazen bunlarla meşgul olmaksızın kendini herhangi bir çalışmaya adanmasının daha iyi olup olmayacağına merak ettiğini söylerdi.

[XIV 1] Herkes içinde sadece kendisini bilgelige adanmışlar inziva uğraşısıyla meşguldür, sadece onlar inzivayı yaşar, zira sadece onlar kendi yaşamlarını iyi gözetmiş olurlar. Bulundukları yaşa kadar geçip giden yıllar inzivada onlara bir katkı olur. Nankörlük etmediğimiz sürece, kutsal fikirleri olan o olağanüstü kişiler bizim için doğmuş ve bize bir yaşam

23 *Pomerium* Kent surlarının içinde ama surlardan ayrı, yerleşim yerlerinden uzakta bulunan ve sınırları taşlarla çizilen boş alandır. Bu alan kutsal olarak kabul edilir, bunun dışında kent *auspicium*'ları (auspicia urbana) yani kuşbiliciliği yapılamazdı. Sınırlar ve onları genişletmek tartışma konusudur, en eski kaynaklara göre Roma'nın *pomerium*'u Palatinus Tepesi'ydi, daha sonra Kral Servius Tullius tarafından sınırları genişletildi ve muhtemelen *dictator* Sulla dönemine kadar bu sınırlar değişmedi. Seneca da burada *pomerium*'la ilgili antik tartışmalara örnek veriyor.

24 *Plebs* sınıfı MÖ 450'de isyan edip Aventinus Tepesi'nde çıkmıştı.

25 Aventinus Tepesi Claudius'un dönemine kadar *pomerium*'un dışında tutuluyordu.

hazırlamıştır. Başkalarının çabasıyla, karanlıktan aydınlığa çıkmış en güzel şeylere yönlendiriliriz, hiçbir çağla ilgili bize bir yasak konmaz, hepsine kabul ederiz ve ruh yüceliğimiz sayesinde insani zayıflığın dar sınırlarını aşmamız mümkün olursa, içinde dolaşabileceğimiz zaman genişler.^[2] Sokrates'le tartışmak, Carneades'le kuşku duymak,²⁶ Epicurus'la huzur bulmak, Stoacılarla insan doğasına üstün gelmek, Kiniklerle de onu aşmak mümkündür. Nesnelerin doğası her çağla paylaşım içinde olmamıza izin verirken, niçin kısa ve tükenmeye yazgılı olan zamanın bu aralığından vazgeçmeyelim ve kendimizi zamanın daha iyi insanlarla paylaştığımız, devasa ve ebedî olan kısmına tümüyle vermeyelim?

^[3] Yükümlülükleri arasında koşuşturan, kendisine ve başkalarına huzur vermeyen insanlar deliye döndüklerinden, her gün herkesin eşiğinden geçip açılmadık kapı bırakmadıklarından, para kazanma amaçlı selamlarını en uzaktaki evlere taşıdıklarından, türlü ihtiraslarla parçalanmış olan bu büyük kent dışında neyi ne kadar görmüş olabilir?

^[4] Uyku, vurdumduymazlık ya da kabalıktan onları evin dışında tutan nice insan olacak! Onları uzun süre bekletip işkence ettikten sonra aralarından acelesi varmış gibi kaçıp giden nice insan olacak! Müşterilerle dolu salonlardan geçmekten imtina edecek ve sanki insanları kandırmak onları dışarıda bırakmaktan daha kaba bir davranış değilmiş gibi, binaların gizli geçitlerinden kaçan nice insan olacak! Akşamki içki âleminden ötürü yarı uykulu ve uyuşmuş nice insan, başkasınınkini beklemek için kendi uykusunu yarıda kesen zavallılara, en küstah esnemeyle dudaklarını güçlülkle kıpırdatıp ancak kulaklarına bin kez fısıldandıktan sonra doğru ismi söyleyecek!

26 Cyrene'de doğan Carneades (MÖ 214/3-129) Yeni Akademia'nın kurucusudur, bilginin doğruluğunun ölçütü konusunda Stoacılarla karşı çıkmış ve Akademia kuşuculuğuna yeni bir yorum getirmiştir.

[5] Yalnızca Zenon'u, Pythagoras'ı, Democritus'u ve güzel sanatların diğer önde gelen isimlerini, Aristoteles ile Theophrastus'u en yakını olarak görmek isteyenlerin gerçek yükümlülüklerle oyalandığını söyleyebiliriz.²⁷ Bu filozofların her biri müsait olacak, her biri kendisine geleni daha mutlu ve daha kendine adanmış biri olarak geri gönderecek, hiçbir gelenin boş dönmesine izin vermeyecektir; her ölümlü onlarla gece ya da gündüz buluşabilir.

[XV 1] Bunlardan hiçbirini seni ölmeye zorlamayacak, hepsi sana ölmeyi öğretecek; hiçbirisi senin yıllarını harcamayacak, kendi yıllarını sana aktaracak; onlarla yaptığın konuşma tehlikeli, kurduğun dostluk ölümcül, onlara gösterdiğin saygının bedeli de ağır olmayacak. Onlardan istediğin kadarını götüreceksin, arzuladığın kadar çok şey edinemezsen, bu onların hatası olmayacak. [2] Onların korumasına giren insanı nasıl bir mutluluk, ne güzel bir yaşlılık bekliyor! Böyle biri en küçük ve en büyük meselelerde görüşünü soracağı, her gün şahsıyla ilgili danışacağı, hakarete uğramadan gerçeği dinleyeceği, dalkavuklukla karşılaşmadan övgüye mazhar olacağı ve örnek alıp kendini ona göre şekillendirmesini sağlayacak insanlar kazanmış olacak.

[3] Anne babamızı seçmenin elimizde olmadığını, onların şansa göre insanlara verildiğini söyler dururuz, buna karşılık gerçekten kimin çocuğu olacağımız bizim kararımıza bırakılmıştır. En soylu zihinlerden oluşan aileler var, hangisine evlat olarak kabul edilmek istiyorsan, onu seç, sadece ismen o aile tarafından evlat edinilmeyeceksin, aynı zamanda mallarını miras alacaksın, ki onu rezilce ve pintice koruman gerekmeyecek. [4] Sen ne kadar çok insana dağıtırsan, bu malvarlığı o

27 Seneca yukarıdaki sözleriyle uyumlu bir şekilde burada da insanları sadece Stoa felsefesine değil, bu ekolün kurucusu olan Zenon'dan Samoslu ünlü filozof Pythagoras ile atomcu filozof Democritus'a, Aristoteles ve onun izinden giden Theophrastus örneğiyle, ayırım yapmaksızın felsefeye çağırılmaktadır.

kadar artacak. Bu malvarlığı sana ebediyetin yolunu açacak ve seni kimsenin indiremeyeceği bir konuma yükseltecek. Ölümlülüğün sınırlarını genişletmenin, başka deyişle onu ölümsüzlüğe çevirmenin tek yolu budur. Makamlar, anıtlar, kararnamelerle buyuran ya da işlerle inşa eden hangi yetki varsa, birden yok olur, uzun süreli eskimenin yıkıma uğrattı değiştirmeyeceği hiçbir şey yoktur. Buna karşılık bilgeliğin kutsadığı şeylere zarar vermek mümkün değildir, hiçbir çağ onları yıkamayacak ve azaltamayacak, aksine sonraki, takip eden her çağ onlara gösterilen saygıyı her daim daha da ileriye taşıyacak, zira sadece yakından hasetle bakılırken, uzağımızdaki şeylere daha dürüstçe bir hayranlık duyarız.

[5] Dolayısıyla bilgenin yaşamı geniş bir alana yayılır; onun sınırı, başkalarını daraltan sınırla aynı değildir. Sadece bilge insan soyunun yasalarından muaftır, her çağ ona tanrıymış gibi hizmet eder.²⁸ Bir dönem geçip gitti mi? Bilge onu belleğiyle kavrar. İçinde mi yaşıyor? Ondan yararlanır. Gelecekle ilişkisi nedir? Onu öngörür. Bilge tüm dönemleri bir araya getirerek yaşamını uzatır.

[XVI 1] Ancak geçmişini unutanların, şu anı es geçenlerin ve gelecekte korkanların ömrü çok kısa ve kaygıyla doludur. Zavallılar sona geldiklerinde, geç de olsa, hiçbir şey yapmadan ne kadar uzun süredir meşgul olduklarını anlarlar.

[2] Arada ölümü çağırdıkları için, sana onların yaşamı uzun kıldığını düşündürecek herhangi bir kanıtın olamaz. Sağduyudan yoksun kafaları, değişen ve korktukları şeylere yönlendiren duygularla onları taciz eder, dolayısıyla korktukları için sıklıkla ölümü arzularlar.^[3] Bu da onların uzun yaşayan insanlar olduğunu düşünmemeni gerektirecek bir kanıttır, sıklıkla onlara bir gün uzun görünür, yemek saati gelene dek saatlerin yavaş geçmesinden şikâyet ederler.

28 “Generis humani leges” (insan soyunun yasaları) ile kastedilen diğer canlılar gibi insanı da ölümlü kılan doğa yasalarıdır. Bunu “insan soyunun tabi olduğu yasalar” olarak çevirmek de mümkündür.

Zira ne zaman meşgul oldukları işler onları başarısızlığa uğratsa, inzivaya terkedilmiş bir halde ızdırap duyarlar, inzivayı nasıl geçireceklerini ya da uzatacaklarını bilmezler. Dolayısıyla bir işle meşgul olmak isterler ve arada geçen her boş vakit onlara ağır gelir. Hercules aşkına, gladyatör oyununun günü açıklanınca, başka bir gösteri veya eğlencenin önceden belirlenmiş vaktini beklerken, aradaki günlerin hemen geçip gitmesini isterler. Hasretle bekledikleri bir şeyin gecikmesi onlara fazla gelir. ^[4] Bununla birlikte, severek geçirdikleri vakit kısa ve hızlıdır, kendi hatalarından ötürü daha da kısalır, zira bir güçlü arzudan diğerine geçer, tek bir arzuda kalamazlar. Hatta onlar için günler uzun bile değildir, iğrençtir, öte yandan bir hayat kadınının kollarında veya şarapla geçirdikleri geceler onlara ne de kısa gelir! ^[5] Bu aynı zamanda insanların kusurlarını masallarla ele alan şairlerin de bir deliliğidir, o masallarda Iuppiter'in sevişmenin hazzıyla gevşeyerek geceyi uzattığı görülür. Tanrıları bu kusurlarla anmaları ve kendi zayıflıklarımıza tanrısal bir örnekle mazur gösterilen bir serbestlik tanımaları, bu yazarların kusurlarımızı daha da azdirmasından başka nedir? Böylesine candan değer verdikleri gecelerin insanlara çok kısa gelmemesi mümkün mü? Geceyi bekleyerek gündüzü, ışıktan korkarak da geceyi yitiriyorlar!

^[XVII 1] Bu tür insanların hazları tedirgin ve çeşitli korkulardan ötürü huzursuzdur, birden keyiflerine şu kaygı dolu soru eşlik eder: “Daha ne kadar sürecek acaba?” Krallar, bu duyguyla iktidarlarına ağlamış, talih yüceliğinin keyfini sürememiş, aksine, bir gün sonu geleceği için tir tir titremişlerdir. Perslerin aşırı küstah kralı²⁹ ordusunu uçsuz bucaksız bir düzlüğe yayıp askerlerin toplam sayısını bilmesede toplanan kalabalığın büyüklüğünü görünce, böyle genç bir topluluktan tek kişinin bile yüz sene sonra yaşamayacağını düşünüp gözyaşı döktü. ^[2] Kaderlerini belirleyeceği, bazılarının

29 Xerxes.

denizde, bazılarının karada, bazılarının savaşta, bazılarının kaçarken ölmesine ve kısa sürede yok olup gitmesine neden olacağı insanlar için ağlıyor ve onların yüz sene sonraki durumları için endişeleniyordu. ^[3] Niçin bu tür insanların neşeleri bile kaygıyla dolu? Çünkü sağlam nedenlere dayanmazlar, aksine, beraber doğdukları o boşluk duygusundan ötürü tedirgindirler. Onları insanlığın üzerine çıkaran keyif bile saf değilken, zavallica olduğunu itiraf ettikleri bu tür zamanların ne olduğunu sanıyorsun? ^[4] En büyük lütuflar kaygıyla doludur ve talih, en iyi olduğu zaman bile güvenilmezdir. Mutluluğu korumak için başka bir mutluluğa ihtiyaç vardır ve duaların yerine gelmesi için de dua edilmeli. Şansla gelen hiçbir şey kalıcı değildir, ne kadar yükseğe çıkılırsa, düşme olasılığı da o kadar artar. İleride bitecek olan şeyler kimseyi mutlu etmez, dolayısıyla kazanmak için çok çalıştıkları şeyleri korumak uğruna daha da çok çalışmak zorunda olan insanların yaşamının sadece en kısa değil, en sefil yaşam olması kaçınılmazdır. İstediklerini zahmetle kazanır, kazandıklarını da kaygıyla ellerinde tutarlar. ^[5] Bu arada asla kaybettikleri zamanı geri alma fırsatları olmaz. Meşgul oldukları eski işlerinin yerini yenileri alır, umut umudu, hırs da hırsı uyandırır. Sefaletlerine son verme değil, sadece yöneldikleri şeyi değiştirme arayışındadırlar. Makamlarımız bize işkence mi etti? Başkalarınınkini daha çok zamanımızı çalmaya başlar. Aday olarak çalışmaktan vaz mı geçtik? Başkası için oy toplamaya başlarız. Suçlama yükünden kurtulduk mu? Hüküm verme konumuna geçeriz. Biri hâkim olmaktan sıkıldı mı? Mahkeme başkanı olur. Başkalarının malını ücret karşılığında yönetmekte yetersiz mi kaldı? Kendi malvarlığıyla ilgilenir. ^[6] Kışlalar Marius'u dışarıda mı bıraktı? *Consul* seçilmeye çalışır. ³⁰ Quintius *dictator*'luk görevinin sonuna hızla yak-

30 Gaius Marius Iugurtha'ya karşı yapılan savaştan sonra MÖ 107'de *consul* seçilmişti.

laşıyor mu? Saban sürme işine yeniden çağrılacak.³¹ Scipio böyle bir sorumluluk alacak olgunluğa erişmeden Kartacalıların üzerine yürüyecek. Hannibal'i ve Antiochus'u yenmiş, şanlı bir *consul*'lük dönemi geçirmiş, erkek kardeşine kefil olmuş biri olarak neredeyse Iuppiter'in yanında yer alacaktı. Oysa iç çekişmeler kurtarıcıyı da harekete geçirecek ve gençliğinde tanrılarinkiyile aşık atan onurları küçümsemiş olsa da, yaşlandığında, hırsı baş edilmesi zor bir sürgünden keyif duyacaktır!³² Mutluyken de, sefilken de kaygılanmak için nedenlerimiz olacaktır, yaşam meşguliyetlerle geçip gidecektir. Daima dua edip inziva dileyecek, ama asla onu yaşayamayacağız.

[XVIII 1] Kendini kalabalıktan çek çıkar sevgili Paulinus, yaşamın süresince oradan oraya savrulmaktansa daha huzurlu bir limana çekil. Düşün, ne çok dalgayla boğuştu, özel yaşamında ne çok fırtınaya göğüs gerdin, yine kamusal yaşamda kendine ne çok sorumluluk yükledin. Erdemin yeterince uzun süredir zahmetli ve huzursuz kanıtlarla ortaya serilmekte, şimdi onun inzivada ne yapacağını göster. Ömrünün daha büyük ve kuşkusuz daha iyi kısmını devlete adadın,

31 MÖ 460'da *consul suffectus* olan Lucius Quintius ya da Quinctius Cincinnatus MÖ 458'de L. Minucius Esquilinus Augurinus'un *consul*'lüğüne Roma ordusu Algıdus Tepesi'nde Aequi kavmi tarafından kuşatılınca çiftliğinden çağrılarak *dictator* ilan edilmiştir. On beş gün içinde bir ordu kurup Aequi kavmini yenmiş, görevinden ayrılarak çiftliğine geri dönmüştür. Görev bilinci ve vatanseverliğinden ötürü çağlar boyunca övülmüş, savaşta asker, barışta çiftçi olarak özetlenen ideal Romalılığın sembol isimlerinden biri olmuştur. Bkz. Cicero, *De Senectute* [Yaşlılık Üzerine].

32 Publius Cornelius Scipio Africanus Maior MÖ 210'da Kartacalılara karşı savaşmış, 202'de Zama'da Hannibal'i yenmişti. Suriye kralı Büyük Antiochus'a karşı yürütülen savaşta *legatus* olarak hizmet etme sözü vermiş ve bu sözünü tutarak erkek kardeşinin *consul*'lüğüne katkı sağlamıştır. Küçük Asya'da bulunan Sipylus Dağı'ndaki savaşta Antiochus'u yenmiştir. Aralarında Yaşlı Cato'nun da bulunduğu politik rakiplerinin yolsuzluk suçlamalarıyla karşılaşmış, ihanete uğradığını düşünerek sürgün cezasının verilmesini beklemeyen kendi isteğiyle kenti terk etmiş ve Linternum'daki bir çiftlik evinde yaşamaya başlamıştır. Bkz. Seneca, *Epistulae Morales* 86.1-5; Livius 38.50-60.

zamanının geri kalanını da artık kendin için harca.^[2] Seni uyuşuk ve işe yaramaz bir dinginliğe çağırmıyorum, canlı yaradılışını tümünden uykuya ve kalabalık avamın sevdiği şeylere gömme. Bu dinlenmek değildir, şu ana dek ciddiyetle yaptıklarından daha büyük işler bulacak, yenilenmiş olarak ve güvenle hareket edeceksin.^[3] Sen tüm dünyanın hesaplarını yönetiyorsun, başkalarının hesabını olması gerektiği gibi dürüstçe, kendi hesabını olması gerektiği gibi dikkatle ve devletin hesabını da olması gerektiği gibi bağlılıkla yönetiyorsun. Sen nefretten kaçmanın kolay olmadığı bir görevde insanların sevgisini kazanıyorsun, ancak yine de inan bana, devletin tahıl hesabındansa kendi yaşamının hesabını bilmen daha iyidir.^[4] En büyük işlerin altından kalkmaya yetkin olan o muazzam zihin gücünü, onurlu ama mutlu bir yaşama uygun olmayan görevden kurtar ve ilk gençlikten itibaren sürüp gelen özgür sanatlar eğitiminde senin için belirlenen hedefin, sayısı binleri bulacak kadar çok tahıl yığınının sana teslim edilmesi olmadığını düşün, sen kendinden daha büyük ve daha yüce bir şey bekliyordun. Tamamen dürüst ve zahmetli işleri üstlenen insanlar eksik olmayacak. Ağır hayvanlar yük taşımaya asil atlardan çok daha uygundur, kim üstlerine ağır yük yükleyip o atların soylu hızını kesti?^[5] Ayrıca kendine ne çok sorumluluk yüklersen, o kadar çok dert edineceğini de hesaba kat. Senin bu işin insan midesiyle ilgili. Aç bir halk ne akıl dinler, ne eşitlik duygusuyla yatıştır ne de herhangi bir ricaya boyun eğer. Yakınlarda, C. Caesar³³ öldükten birkaç gün sonra bile (ölüler hissediyorsa) Roma halkının yıkılmadığını ve en fazla yedi ya da sekiz günlük yiyeceğinin kaldığını öğrendiğinde derin bir üzüntüye kapılmıştır kesin; gemilerle köprüler inşa ederken³⁴ ve imparatorluğun kaynaklarıyla oynarken, öngörüle-

33 İmparator Caligula kastediliyor.

34 Caligula, Baiae ile Puteoli arasında bir kanal inşa ettirmişti. Bkz. Suetonius, *Caligula* 19.

memiş bir kuşatma altında insanların başına gelebilecek en korkunç tehditle karşılaştık; onun yabancı, deli ve kibirli bir kralı taklit etmesi neredeyse kentin yıkımına, salgına ve salgının ardından da isyana neden olacaktı. ^[6] Taşlarla, kılıçla, ateşle ve hatta Gaius'la karşılaşmak zorunda kalan, devletin tahılından sorumlu kişilerin aklında ne vardı? Çok büyük bir dalavereyle, devletin hayati organlarına saklanan büyük bir kötülüğün üstünü örttüler, mantıklı bir hareketti. Zira bazı hastalıklar, hasta bilgilendirilmeden iyileştirilmelidir; hastalıklarından haberdar olmaları birçoğunun ölüm sebebidir.

[XIX 1] Daha dingin, daha güvenli ve daha büyük işlere dön. Tahılın bir sahtekârlıkla ya da nakliyecilerin dikkatsizliğiyle bozulmadan ambarlara boşaltıldığından, yoğun nemden ötürü ısınmadığından ya da dağılmadığından, ölçüsünün ve ağırlığının bozulmadığından emin olmak, Tanrı'nın özünün, istencinin, durum ve şeklinin ne olduğunu, ruhunu nasıl bir kaderin beklediğini, bedenden kurtulduğumuzda doğanın bizi nereye yerleştireceğini, neyin evrenin merkezindeki en ağır cismi desteklediğini, hafif cisimleri havada asılı tutup ateşi en yüksek noktaya çıkardığını, yıldızları kendi rotalarından sapmaya zorladığını ve sonra büyük mucizelerle dolu diğer şeyleri keşfetmekle aynı şey mi sence? ^[2] Sen yeryüzünü bırakarak bu konulara yönelmek istiyorsun! Kanı sıcak akan ve gücü yerinde olanlar daha iyi konulara gitmeli!³⁵ Bu tür bir yaşamda bilinmesi iyi olacak birçok şey bulunur; erdemlere duyulan sevgi ve onların uygulanması, tutkuların unutulması, yaşama ve ölme bilgisi, nesnelere ilişkin derin bir huzur. Sürekli bir işle meşgul olanlar zavallıdır; kendi işleriyle meşgul olmayanlar, başkalarının uykusuna göre uyuyanlar, başkasının adımına göre yürüyenler ve kendilerine, yaşamdaki en özgürce eylemler olmasına rağmen, sevmeleri ve nefret etmeleri buyurulan kişiler daha zavallıdır. Bu kişiler yaşamlarının ne kadar kısa

35 Burada öğrenmeye istekli insanlar kastedilmektedir.

olduğunu bilmek istiyorsa, yaşamlarının ne kadar az bir kısmının kendilerine ait olduğunu düşünsün.

[XX 1] Genelde *praetexta* giymiş, adı Forum'da iyi bilinen birini gördüğünde, onu kıskanma, bu şeyler yaşam karşılığında alınır. Adlarıyla anılan bir yılları olsun diye tüm yıllarını harcarlar. Hayat bazılarını, hırslarının doruğuna varamadan, ilk mücadelelerinin ortasında terk etmiştir. Bazılarını ise, bin aşağılık durumdan sürünerek çıkıp asil bir konuma ulaştıktan sonra, sefil bir düşünce ele geçirir, sadece bir mezartaşı yazısı için mücadele etmişlerdir. Yaşlılığın sonuna varan bazıları, gençmiş gibi yeni umutlara kapılarak büyük ve rezil mücadelelerin ortasında zayıflığından ötürü yere çakılır. [2] Bir insanın onca seneden sonra, mahkemede hâlâ tanımadığı bir kalabalığın desteğini kazanmaya çalışıp soysuz davacıların önünde savunma yaparken son nefesini vermesi rezilliktir. Bir insanın, çalışmasından değil de yaşam tarzından ötürü çok kısa sürede yorgun düşüp görev başındayken yıkılıp kalması utanç vericidir. Bir insanın, hesabına para geçirirken ölüp uzun süredir bekleyen mirasçısını güldürmesi utanç vericidir. [3] Başıma gelen bir örneği anlatmadan geçemeyeceğim. Yaşlı S. Turannius son derece dikkatli bir adamdı, doksan yaşından sonra C. Caesar³⁶ tarafından görevden alınınca, yatağa yatırılmasını ve etrafında toplanan ailesinin kendisi için yas tutmasını buyurdu. Ev bu yaşlı efendinin inzivasına ağıt yakıyordu, görev kendisine geri verilene kadar da üzüntüsü bitmedi. [4] Peki, böyle meşgul ölmek doğru mu? Aynı meşguliyet hissi birçok kişide var, çalışma istekleri yeteneklerinden daha uzun sürer; beden zayıflığına meydan okurken, bir köşeye çekilmelerine neden olduğu için, yaşlılığı başka bir kelimeyle değil, *zorluk* kelimesiyle anıyorlar. Yasa elli yaşından büyüklerin asker olmasına izin vermez, altmış yaşından büyüklerin de *senator* olmasını yasaklar. İnsanların yasadan değil, kendilerinden

36 Augustus.

inziva izni koparması daha zordur. ^[5] Onlar çalar, o sırada kendilerinden de bir şey çalınır, herkes birbirinin huzurunu kaçıır, hepsi karşılıklı zavallı durumuna düşer; yaşamları kazançtan, hazdan ve ruhsal gelişimden yoksundur. Kimse ölümü hesaba katmaz, kimse kendini uzak umutlar beslemekten alıkoymaz; nitekim bazıları yaşamlarından sonraki şeyleri bile, örneğin devasa mezarlıklarını, kamu işlerinin adlarına ithaf edilmesini, yakılacağı odun yığınındaki sunuları ve gösterişli cenaze törenlerini tasarlar. Ancak, Hercules aşkına, bu kişilerin cenaze töreni, kısacık bir ömür sürmüşler gibi, meşaleler ve mumlar eşliğinde yapılmalı.³⁷

37 Çocukların ve erken yaşta öldüğüne inanılan kişilerin cenaze töreni gece yapılırdı.

Kaynakça

- A Dictionary of Greek and Roman Culture*, 1-2. Ed. W. Smith, Londra-New York: I. B. Tauris, 2008.
- Epicurea*, Ed. Hermann Usener, Leipzig: Teubner, 1887.
- Mutschler, Fritz-Heiner, “De Vita Beata”, *Brill’s Companion to Seneca: Philosopher and Dramatist*, Ed. G. Damschen-A. Heil, s. 141-146, Leiden-Boston: Brill, 2014.
- Seneca, *Moral Essays* 2, Çev. John W. Basore, Cambridge: The Loeb Classical Library, Harvard University Press, 2006.
- Seneca, *Treatises on Providence, On Tranquillity of Mind, On Shortness of Life, On Happy Life*. Ed. John F. Hurst-H. C. Whiting, New York: Harper & Brothers, 1877.
- The Oxford Classical Dictionary*. Ed. S. Hornblower-A. Spawforth, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Wedek, Harry E. “The Question of Seneca’s Wealth”, *Latomus* 14, Sayı: 4 (1955), s. 540-44.
- Zeller, E. *Outlines of the History of Greek Philosophy*, Çev. L. R. Palmer, Göz. W. Nestle, Londra-New York: Routledge, 2014.